

नमौ तस्स भगवतो भरहतो सम्मासम्बुद्धस्थ ।

बुद्ध विद्या

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

शाकयमुनि बुद्ध, सातौं शताब्दी
(बोरोबुदुर, इन्डोनेशिया)

यस अंकमा

१. बुद्धवचन-	२५
२. सम्पादकीय-	२५
३. कलामा बुद्धजीवनी-	२६
४. आजका बौद्धदर्थनहरू हितोको...-	२८
५. प्रवर्ज्या - एक अनुभव र दृष्टिकोण	१०
६. बुद्धका आँखाहरू हेर- (कविता)	१३
७. अतुल्यापदेश-	१४
८. <i>Everything is burning</i> -	१५
९. जबीगु मज्जीयुया हुनि हेतु ख:-"	१५
१०. दुःख छु ख: ?-	१५
११. पंचशीलया महत्व-	१६
१२. बुद्धघमय ध्यानभावना-	१९
१३. थेरवाद बुद्धगु बुद्धशासनय...-	२३
१४. बौद्ध गतिविधि-	२३

बर्ष २५,	ने. सं. १११८ मिलायुहि	ब. सं. २५४९
अंक ६,	वि. सं. २०५४ पौष्पूर्णिमा	इ. सं. १६६८ जनवरी

(अन्तिम पृष्ठया ल्यं)

ग्रन्थरत्नया अनुवादक दुण्डबहादुर वज्राचार्यः
थः मदुहा मांया लुमन्तिइ— भगवान् या वचन थःगु मां-
भाषां व्वयेहया । बुद्धधर्मया साक्षात्कार यायेनिमित्त
त्रिपिटक विनाः सम्भव मज्, उक्ति अःयुक्त स्वये व्वनय्
देवकथं बुद्ध ग्रन्थ विद्यावनेगु इवलय् दीधनिकाय पिदंगुया
१२ दै लिपा पिथनाच्चना, उक्ति बुद्धधर्मया त्रिपिटक
ग्रन्थया मगाःमचाःपहः नहनी, बुद्धधर्ममा ज्ञान थुइकेत
थुक्ति रवाहालि योइ' धयाविज्यात ।

थुगु इलय् देशविदेशया बौद्ध एवं अन्य विशेष
संस्था व व्यक्तिपि अखिल नेपाल भिक्षु महासंघया
अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर, थाइलैण्डया
संघराजापाखें थ्रेट ब्रिटेनया मुख्य संघनायक डा. एम.
वजिरज्ञान, महाबोधि सोसाइटी—भारतपाखें, श्रीलङ्काया
प्रियदर्शी नायक थेर, बर्माया— सयादो ऊ. पण्डिता-
भिवंश, धर्मगिरी, इगतपुरी, भारतं- कल्याणभित्र
सत्यनारायण गोयन्काजी, अथेहे टाइवानया फोकुञ्जशान
मोनाष्ट्री व नेपालभाषा परिषद्, न्यत तुँछे गल्ली, यैं
पाखें छवयाहःगु भितुनापौ न्यंकेगु ज्या जुल ।

थथे हे प्रा. आशाराम शाकयं थुगु ज्या बौद्ध
इतिहास्य न्हगु परिच्छेद तथाव्यूगु दु, धर्म ज्या यायेगु
धंगु न्हापांया भिगु संस्कार मदयेकं याये फैमखु, झीसं
दृष्टिकोण हिलाः हिलाः स्वयेगु यायेमाः मालेगु, दुवा-
लेगु, विचाः याना स्वयेमाः धैविज्यात ।

अशोक वज्राचार्यः सुभाय् वियविज्याःगु थुगु
ज्याइवलय् सभापतिया आसनं प्रा. भाषायुद्धाः भिक्षु
सुवर्णन महास्थविरं “मज्जिमनिकाय पिहांवःगुलि छाये-
यायेगु लिपा जूसां सुत्तिपिटक नं अनुवाद जुइ धैगु
विभास दत । हौसला दत । मनुतयगु व्यस्त जीवनय्
कम इगःमिगः याइगु ग्रन्थ त्रिपिटक खः । बुद्ध जीवनी
स्वयेगु, ब्वनेगु धैगु खःसा त्रिपिटक खः । आयामिक
जुयाः व्वनधाःसा सार मदयेफु । उक्ति तटस्थ जुयाः
व्वनावनेमाः । थुगु ग्रन्थं भूत, भविष्य स्वयाः न वत-
मानय् स्थित जुयाच्चनेत कनाच्चंगु दु । थ बुद्ध ह्यसीकेत

आधार सफू जुइकु, ग्रबलय् या भौगोलिक स्थिति न
थुइके फु— भूगोल इतिहासं अलग मखु” धयाविज्यात ।
भिक्षु जाणपुणिक महास्थविरं पुण्यानुमोदन याना:
व्वचाःगु थुगु ज्याइवः मय् जु सविता धाखवाःजु न्हाका-
विज्याःगु खः ।

नाति गुरुजु मन्त

१११८ पोहेलाथ्व २, ये-

जिवंकाःठि थःगु दे, समाज व धर्मया भिज्याय
पानाविज्याःह्य नाति गुरुजु (शाक्य) थःगु च्यच्छदेया
ब्यस्य आकाशाकां सुथसिया ४.३० ता इलय् दिवंगत
जुल । परोपकार व ज्ञानमाला भजनखलः, स्वयम्भूया
संस्थापना इलंनिसेया सकिप्र दुजः जुयाविज्याःस्त्व वसपोल
आनन्दकुटीविहार दायकसभाया पुलांस्त्व नायः व बुद्ध-
ज्यन्ती समारोह समिति, यैया मू दुःजयालिसे थीथी
प्रापालं बौद्ध संस्थाया दुजः जुयाः समाजसेवाया ज्या
यानाविज्याःह्य वसपोल मदुगुलि यानाः विशेषतः बुद्ध
शासनय् ज्वःमदुगु क्षति जूगु दु ।

प्रेमलाल तुलाधर मन्त

१११८ पोहेलाथ्व १४, कैलाली-

थौं सुथय् धनगढी, कैलाली निवासी समाजसेवक
तथा बुद्धधर्मया सेवक एवं धर्मोदय शाखा कैलालीया
नायः भाजु प्रेमलाल तुलाधर दिवंगत जुल । पोखराय्
जूगु पाँचौं राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनय् धनगढी छंठौं
सम्मेलन यायेगु पाःब्व कयाहयाःलि सम्मेलनया तयारीया
लागि थह्यं फक्त चाक्व यानाच्चनादीह्य व्यक्तः क्यान्सर
ल्वचं ग्रष्ट जुयाः सम्मेलन ताकाय् सिफिट जुइक ल्वगो
जुयाच्चनादीह्य खः ।

वसपोल मदयाः धनगढी जक मखु बौद्ध ख्यः
हे स्तब्ध जूगु दु । व्यक्तः मदयाः दुःखं कःपि छेजःपिन्त
धैर्यं धारण यायेकयेमा धकाः कामना यासे दिवंगत
प्रेमलाल तुलाधरयात निवाण हेतु प्राप्त जुइमा धकाः
कामना यानागु जुल । — आनन्दभूमि, परिवार

श्रीषत्पाण्डु भूमिका

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

प्रधानसम्पादक
मिश्र कुमार काशय
फो. नं. २७१४२०

सम्पादक

सुवर्ण शाक्य - २५६२६५
प्रष्टमुचि गुभाजु - २५४९११

ध्यवस्थापक

मिश्र धर्ममूर्ति - २७१४२०

सह-ध्यवस्थापक

तीर्थानारायण मानन्धर

फो. नं. २७०३८६

वितरणव्यवस्था

मिश्र पञ्चामूर्ति - २७१४२०

वितरणव्यवस्था-सहयोगी
धामणेर पञ्चारत्न - २७१४२०

विज्ञापनव्यवस्था

विरतन मानन्धर - २१११५५

प्रधानकार्यालय तथा प्रकाशक

मानन्धकुटीविहार, स्वयम्भू, काठमाडौं
पो.ब. नं. ३००७, २७१४२०

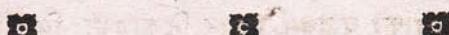
बं. २५ - अङ्क ६ - बु. सं. २५४९ - पौषपूर्णिमा

बृद्धवचन

अचिरं वतयं कायो पठ्वि अधिसेसति ।
छुद्धो अपेतविऽञ्चाणो निरत्यं व कलिङ्गर'ति ॥

यो शरीर धेरै समय नवितदेमा विज्ञानरहित भई काम
नलाग्ने काठको मुढो जस्तै पृथ्वीमा त्यसै परिरहने हुन्छ ।

पूतिगत्ततिस्स नामक मिश्रको शरीर कुहिएर सन्तापित भएपछि
भगवान् शास्ताले उनी अरहन्त हुने उपनिषद्य देखेर उसको उद्धार गरी
घाउहरू धोई, चीवर नयाँ पहिराई आनन्दित गरेपछि उनी हलुका भएर
एकाग्रचित गरी खाटमा लेटे । त्यसै बेला शास्ताले उनलाई उनको शरीर
विज्ञानरहित भई निरूपकारी भएर काठको टुक्रो झै भूमिमा ढलिजानेछ भेनी
उपर्युक्त गाथा बताउनुभएको हो ।

भिक्षुणीसम्बन्धी विवाद

बुद्ध जन्मेको देश नेपालमा बौद्धहरूको सख्या धेरै देखिएपनि थारै देखिँदा विवाद आए जस्तै भिक्षुणी भएको कुरामा यहाँ विवाद देखिएको छ । धर्ममा विवाद संसारमा नै देखिएको छ तर धर्मको सारमा विवाद चाहिँ अबूझको समूहमा मात्र हुने होला किनकि धर्मको सार भनेको मानव कल्याण नै हो अभ उदारताकासाथ भन्ने हो भने प्राणीमात्रको कल्याण हो ।

मान्छे जो जस्तो नाउँको भएपनि जन्मको नाउँ सार्थक हुन्छ भन्ने छैन । कर्मको नाउँ भने सारपूर्ण हुने हुन्छ । कालो मान्छेलाई काले र लोग्ने जातिलाई भाले भन्नुमा वास्तविकता छ । अवास्तविक कुरालाई वास्तविकतामा ल्याउन तर्क गर्नु समयको बरचादी हो । त्यस्तै कर्मअनुसार नामकरण गर्नुतिर सबैले लाभनुपर्ने तथ्यलाई सायदै कसैले नकार्ला ।

नेपालमा थेरवाद लोप प्रायः भएर पुनर्जागरण आएको ७ दशकको हाराहारीमा नै थेरवादभित्र विवाद आउन थालेको छ । पहिले राणाशासनको कुचक्रबाट बुद्धधर्ममा प्रहार भयो भने अब आफू-आफैमा प्रहार हुने स्थिति अहिलेको संभावनाको विषय बनेको छ । यो विषय 'भिक्षुणी' शब्द वा विषयबाट उत्पन्न भएको छ ।

बुद्धको पालाको बुद्धधर्म अठार निकायमा विभाजित भएको भनिएतापनि अहिले राम्ररी सोच विचारपूर्वक भित्रिएर हेने हो भने अनकण्ठार निकाय वनिसकेको पाउन सकिनेछ । जहाँ जति निकायको तर्कना गरेपनि नेपालमा महायान, बज्रयान र थेरवादको त्रिवेणीसँगै बौद्धहरू बगिरहेको देखिन्छ । यस्तो स्थितिमा कुनैपनि किसिमको विवाद सृजना हुनु काठमा धमिरो लागे भै बुद्धधर्ममा पहिरो आउन जाने कुशको संकेत गर्दछ । यस्तो स्थितिलाई अगाडि बढ्न नदिन छिटै निराकरण गरी चामसंगीतिको 'एक यान फले स्थित' धर्मलाई पुष्टिपार्न सरसल्लाह, सभा, गोष्ठीको माध्यमबाट धर्म संरक्षण गर्न निर्णय लिएर समाधानतर्फ लाभनु हितकर हुनेछ । अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ, अनगारिका संघ, गृहस्थका सयौं संस्था संघ भएको नेपालमा नाममात्रको संघ नभै वास्तविक बौद्ध संघ हुनेछ भन्ने आनन्दभूमि आशा राख्दछ ।

कलामा बुद्धजीवनी

-सर्वस्वलाल चौधरी (थारू)
सप्तरी

२५४१ वर्षको अवधिमा अनेको हेतु प्रत्ययले गर्दा महामानव बुद्धको अवोषेषहरूलाई पहचान गर्न साहू ने मुश्किल भइरहेको छ । शास्त्रमाथि शास्त्र उभिएको छ । त्यसको बगलमा शास्त्र तेस्याएको हुनाले स्वतन्त्र चिन्तनको भूमिका अल्प हुन जान्छ । जे जस्तो परिस्थिति आएपनि कलाकारले आपनो कलाको प्रतीकको माध्यमले महामानवको जीवनीको विविध पक्षलाई व्यक्त गर्न पछि परेको छैन । भगवान् बुद्ध मूर्तिपूजाको कटूर विरोधी भएको हुनाले उहाँको मूर्ति बनाई कुनै विहारमा अनावरण गरी त्यसलाई पूजा गर्ने कार्य इ. पू. ४०० सम्म हुन सकेन तर इ. पू. ३०० मा सम्राट् अशोक-द्वारा निर्मित स्तम्भको शीर्षक यस्तो आकृतिको छ जो कलाको दृष्टिले साहू महत्त्वपूर्ण छ जसलाई घण्टाकृति भनिन्छ । “यसको आकार उत्कुल कमल जस्तो छ । कमल नालको स्थानमा गोल कण्ठा छ औ त्यसमाथि एक गोल फलक । त्यसमाथि गोल शीर्षपट छ जसमाथि चार सिंहका आकृतिहरू छन् । शीर्षपटमा एक हाती, एक वृषभ (गोह), एक दगुरिरहेको घोडा तथा एक सिंहको अर्ध चित्र छ ।” (१) यी प्रतीकहरूको अर्थमा सबै संबंधित छ भन्ने चाहिँ होइन तर बी० मजुम्दार जसले बुद्धको जीवनीलाई मिलान गरेर अर्थ लगाएको हो, जसमा वजन छ भन्ने करे लाई । उहाँको अनुसार घण्टाकृति कमलको प्रतीक छ जसलाई मायादेवीको गर्भको पनि प्रतीकस्वरूप मानिन्छ । बैदिक साहित्यमा भगवान् नवद्वारयुक्त कमलमा आसीन हुने कुरा बर्णित छ ।

महायान बौद्धधर्मले पनि त्यसे तथ्यलाई स्वीकारेर ‘ओ मणि पदमे हं’ को मुप्रसिद्ध मन्त्र प्राणीमात्रको कल्याणार्थ उपदेश गरेको छ । यसरी महायान बौद्धधर्मको जुन मूल उपदेश छ त्यो महायानको आपने मौलिक देन स्वरूप नरही त्यसको प्रारूप महायान (महासांघिक) को अभ्युदयभन्दा पहिले ने भट्टकेको थियो भन्ने कुरा सम्राट् अशोकद्वारा प्रतिष्ठापित प्रस्तुत स्तम्भका शीर्षकले पनि स्पष्ट पारेको छ । शीर्षकका पश्च माकृतिहरू बुद्ध जीवनीका भिन्न भिन्न घटनाहस्तित सम्बद्ध छ ।

(क) हाती-घोषिस्त्वको गर्भ प्रवेशको प्रतीक (बुद्ध चरितम प्रथम सर्ग) हो । द्वितीय शताब्दी इ. पू. भरहुत स्तूपमा पनि मायादेवीको समराको दृश्य कुर्बिएका छन् जसमा हातीको आकृति पनि छ ।

(ख) वृष (गोह)– घोषिस्त्वको जन्म राशि-को प्रतीक बौद्धनुभुतिअनुसार वृष रहेको छ ।

(ग) अर्ध (घोडा)– घोषिस्त्वको महाभिनिष्ठकमणको प्रतीक । सिद्धार्थ गौतम कन्थक नाम गरेको घोडामा चढेर राजप्रासादबाट प्रस्थान गरेका थिए ।
(बुद्धचरितम् पंचम सर्ग)

(घ) सिंह– घोषिस्त्व सिद्धार्थ आश्यसिंह भएको प्रतीक । यसको पुष्टि बौद्धप्रथमबाट (सुत्तिप्राप्त पञ्चज्ञा सुत) हुन्छ । अर्णो द्विष्टाब्दको प्रारम्भिक कालको एक विशाल मूर्ति सारनाथमा प्राप्त भएको छ । त्यसको खुट्टाका बीचमा एक सिंहको मूर्ति छ, त्यसले पनि बुद्धको शाकशिंह पदबीतिर इमित गर्छ ।

(ङ) चक्र— चौबीस धर्का भएको चक्र चौबीस बौद्ध प्रत्ययको प्रतीक छ ।

(च) चार सिंह— शीर्षमाथि चार सिंह शावर्यसिंहको पराक्रमलाई चतुर्दिशामा शङ्खनाद गर्ने बौद्धमिक्षहरूको प्रतीक स्वरूप छ । भगवान् बुद्धको शिक्षाको मूल मन्त्र उत्थान र अप्रमाद रहेको छ ।

यस्त सम्भाट अशोकद्वारा प्रतिष्ठापित अन्य स्तम्भहरूको शीर्षमाथि भगवान् बुद्धको जीवनका घटनासित सम्बन्धित प्रतीकहरू निर्मित छन् । रामपूर्वाको शीर्षमाथि एकमा सिंह र अकोमा वृष कुदिएको छ । भगवान् बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीमा प्रतिष्ठापित अशोकस्तम्भमाथि अहिले कुनै मूर्ति पाइँदैन तापनि आरम्भमा घोडाको आकृति रहेको सातौं शताब्दी तेपाल र भारतको अमणमा आउने युवानच्चाङ्गले देखेका थिए ।

बौद्ध मूर्तिकलामा बुद्धको मूर्ति प्रदर्शन गर्ने परम्परा खिष्टाब्द प्रथम शताब्दीपूर्वसम्म नचलेको देखिन्छ । भरहुत (१५० ई. पू.), गया (ई. पू. प्रथम

शताब्दीको प्रारम्भ) तथा साँची (ई. पू. प्रथम शताब्दीको अन्त) की महान् बौद्धस्थलहरूका पाषाण वेष्टनी र प्रवेशद्वारहरूमा उत्कीर्ण आकृतिहरूको अध्ययनमा तत्समय बुद्धको मूर्तिरूप प्रदर्शित गर्नुको सट्टा प्रतीकहरूको उत्कीर्णद्वारा तिनलाई दशाउने परम्परा चलेको थाहा पाइन्छ । उक्त बौद्धस्थलहरूमा बुद्धमूर्तिको सट्टा रिक्त राजसिंहासन, पीपलवृक्ष, चक्र तथा पदचिह्न जस्ता चिह्नहरू उत्कीर्ण गरिएका छन् । प्रतीकात्मक रूपले ऋमानुसार रितो राजसिंहासन महाभिनिष्कमणको, पीपल वृक्ष बोधिज्ञान प्राप्तिको, चक्र धर्मचक्र प्रवर्तनको तथा पदचिह्न भक्तिका साथ अनुशीलनको प्रतीकस्वरूप रहेका छन् । यीमध्ये केही चिह्नहरू पीपल वृक्ष र घोडा (घोडा क्लेश) आरुहरूको राजाजी (डिहवार) थानमा अचल पनि पाउन सकिन्छ । घोडा क्लेश (घोडाको आकृति) सामान्यतः आषाढपूर्णिमामा कुनै बालक रोगी भएमा निको हुनको लागि चढाइन्छ भन्ने जनविश्वास छ ।

ये धर्म हेतुप्रभवा हेतुस्तेषां तथागतो ह्यवदत् ।
तेषां च यो निरोध एवं वादी महाश्रमणः ॥

संसारमा जति पनि धर्म र पदार्थहरू छन्, ती सबै हेतु अथवा कारणसहित नै उत्पन्न हुन्छन् । उत्पन्न हुने कारणहरू तथागतले नै बताउनुभएको छ । ती उत्पन्न हुने कारणका निरोध गर्ने उपाय पनि उनै महाश्रमण भगवान् बुद्धले बताउनुभएको छ ।

आजका बौद्धदर्शनहरू हिजोको बुद्धधर्मको रूपान्तरण “वज्रयान बौद्धदर्शन”

— पुरुष शाक्यवंश

कर्म—पुराणमा वज्रयानको विकास सम्बन्धमा यसरी उल्लेख गरिएको छ । तात्त्विक सम्प्रदायको प्रबत्तक यस्ता ब्राह्मणहरू हुन् जो बैद्य-पाठको अधिकार-बाट बचिन्त भइसकेका छन् । बैद अध्ययन गर्ने ब्राह्मण-हरू यिनीहरूलाई हीन दृष्टिले देख्ने गर्नेछन् । यिनीहरूको प्रेरणा पाएर बौद्धहरूका चौरासी विद्वानहरूले आफ्नो आपनो दुनियाँ दसालेका छन् ।”

यी ब्राह्मणहरूको भनाइमा खस दम छैन, आधार छैन । आधुनिक, वैज्ञानिक युगको ऐतिहासिक घटनाचक्रको इतिहासमा जसरी तीव्रगतिमा एकपछि अर्को आर्थिक नीतिहरूको अवधारणाहरू बदल्दै गए । स्वयम् बुद्धले प्रतिपादन गरेको बुद्धधर्ममा पनि समय र परिस्थितिअनुसार एक रूपबाट अर्को रूपमा बदल्दै गएका ऐतिहासिक प्रमाणहरू यथेष्ट मात्रामा पाइन्छन् । समय परिवर्तनशील छ बलवान् छ । बुद्धले प्रतिपादन गरेको धर्म पनि बदल्दै गएको छ । त्यो पनि कुनै अरुले होइन स्वयम् बौद्धहरूले नै ।

बुद्ध परिनिर्वाण भएको सय वर्षपछि बुद्धवचन प्रति विभिन्न अवधारणाहरू बोकेर १८ सम्प्रदायहरू प्रकाशमा आए । समर्थन र खण्डनको द्वन्द्वमा परिमाजित हुँदै केही सम्प्रदायमात्र दीघंकालसम्म अस्तित्वकायम गर्न सक्षम भएको पाइन्छ । ती हुन् वैभासिक, सौत्रान्तिक, शून्यवाद र विज्ञानवाद । अरु सम्प्रदायहरू विस्तार विस्तार विलाएर गए । तीमध्ये बुद्धले प्रतिपादन गरेको शुद्ध थेरवादसम्प्रदाय पनि एक हो । यी

चार सम्प्रदाय चिरकालसम्म अस्तित्वमा रहे । पछि वज्रयानको उदयपछि यी सम्प्रदायहरूको अस्तित्व कम हुँदै गयो । बौद्धधर्म अथवा सम्प्रदायहरूको विकासक्रमलाई ५०० / ५०० वर्षको अवधि गरी तीन चरणको जम्मा १५०० वर्षलाई लिन सकिन्छ । प्रत्येक चरणमा एउटा एउटा धर्मचक्रपरिवर्तन भएको विश्वास गरेको पाइन्छ । प्रथम धर्मचक्र परिवर्तनमा पुद्गलनैरात्म (आत्माको निषेध) पदार्थ क्षणिक तथा दुःखसत्य र बाह्यसत्ता निषेध गरेको छ । मुख्य सम्प्रदाय वैज्ञानिक र सौत्रान्तिक हुन् । यी सम्प्रदायहरूको अवधि बुद्ध परिनिर्वाणपछिको ५०० वर्षलाई मान्यपर्छ । यस सम्प्रदायहरूलाई हीनयानको नामकरण गरियो । दोलो कम्मा सन्को पहिलो शताब्दीदेखि पञ्चम् सताब्दीसम्म इज्जित गरेको पाइन्छ । यस अवधिभित्रमा धर्ममा धेरै परिवर्तन आयो । पुद्गलनैरात्मको स्थानमा धर्मनैरात्मको विश्वास गरियो । प्रार्थसत्यको स्थानमा संबृद्धसत्य र परमार्थसत्यको अवधारणा जगायो । अर्हत्वको आदर्शलाई त्यागेर सम्यक् सम्बुद्धको चाहना गन्यो, व्यक्ति-कल्याणको आदर्श त्यागेर विश्वकल्याणको भावना जगायो । अर्हत्वको स्थानमा बोधिसत्त्वको जयजयकार गन्यो । समाधिध्यानभावनालाई बिसेर उच्च र आदर्श दर्शनले प्रज्ञाज्ञान प्राप्त हुने विश्वास गरियो । फल-स्वरूप शून्यवादमा आधारित प्रज्ञापार्मिता, विज्ञानवादमा आधारित लड्डावतारसूत्र र प्रज्ञप्तिमात्रता जस्तो उच्चकोटिको दर्शनशास्त्रको विकास गरियो तर दूसर

प्रनथको अध्ययन तथा ज्ञानले बौद्धिक क्षेत्रमा अनुप्रुम विकास दिएपनि मानवको यथार्थ जीवनमा मुक्ति दिला। उने त कता कता मानिसको स्वभावमा खास परिवर्तन-सम्म पनि ल्याउन सकेन। परिणामस्वरूप वरिष्ठ आचार्यहरूले ग्राफनो भाव यसरी ध्यक्त गरे कि यस दर्शनलाई महायान भनियो।

विज्ञानवादको प्रवर्तक आचार्य अतंग भन्नुहुन्छ—“ज्ञाता ज्ञेय ग्राह्य र ग्राहणबाट माथि उठेपछि धर्मधातुको दर्शन हुन्छ जुन हेष प्रपञ्चबाट पर अनिर्वचनीय परत्वमा छ, यो शाश्वत् दिव्य नित्य चिन्तन परमार्थ सर्वध्यापी दुःखनिरोध एवं निर्वाणरूप हो। यसको ज्ञान शुष्क, नियत र सम्बृद्धताको द्वारा कसरी हुनसक्छ जुन विशुद्ध ध्यानको चतुर्थभूमिमा अभिभूत हुनेछ। (सन् १९६३ मा प्रकाशित बौद्ध विज्ञानवाद : चिन्तन एवं योगदान भन्ने किताबमा डा. छोटेलाल त्रिपाठीले लेख्नु भएको विज्ञानवाद मे तत्त्वका स्वरूप भन्ने लेखबाट) यस लेखमा आचार्य वसुबन्धुले भन्नुभएको यस भावनालाई पनि जानौं “मैले तर्कको सहाराबाट विज्ञानिमात्राको सिद्ध गर्ने प्रयत्न गरें तर यसको वास्तविक्यार्थ तर्कातीत छ। यो अनिर्वचनीय छ, यसको अनुभूति समाधिमा नै हुन सक्छ।

उत्कृष्ट तथा उच्च दर्शनहरूले आधारमा मात्र दुःखबाट मुक्ति दिलाउने अहंत, सम्यक्सम्बुद्ध र सिद्ध जस्तो विशुद्ध पद प्राप्त नहुने अनुभूति भएपछि अरु आचार्यहरू जस्तै महायानको शून्यवादको वरिष्ठ आचार्य नागार्जुनले पनि वज्रयानको प्रारम्भिक गृह्य समाजको निर्माणकार्यमा लागेका धेरै विद्वानहरूको धारणा छ।

कैयौं शताब्दी तथा एक पुर्वपिछि अर्को पुर्खा गरी सयौं पुर्खासम्म एक सम्प्रदाय र अर्को सम्प्रदायको

बीचमा परिमार्जित हुँदै जनमानसमा लोकप्रिय बन्ने गएको वज्रयानसम्प्रदाय कसरी वेद-पाठबाट बिच्छित भएका ब्राह्मणहरूले प्रतिपादन गरेका ब्राह्मणदर्शन हुन सक्ला? बुद्धले स्वयम् प्रतिपादन गरेको “दुःखसत्यको सिद्धान्तको विकल्पमा” सुखसत्यको सिद्धान्त प्रस्तुत गरेर बौद्धजगत्सा लोकप्रिय बौद्ध सक्षम भएको यो “वज्रयान” न कसे व्यक्तिको प्रयासबाट बनेको सम्प्रदाय हो न कसले बनाएर बन्ने धर्म नै हो। यो समयको माग हो, परिस्थितिको चाहना हो। त्यसैले बुद्धले सबै धर्म अनित्य अनात्म भन्नुभएको हो।

वज्रयानको आधारशिला केवल अनित्य, अनात्म र सुखसत्यमा मात्र सीमित नभई विभिन्न मान्यता र आचरण तथा भावनामा खडा भएको छ। तो हुन ‘मन्त्र’ ‘तन्त्र’ ‘मुद्रा’ ध्यानयोग, कालचक्र आदि। यी मान्यताहरूको संक्षिप्त विवरण यस प्रकारका छन्—

“मन्त्र”यान

मानस-अमानस, आर्य-अनार्य, विद्वान्-मूर्ख आदि मानिसको गुण अवगुण प्रत्येक मानिसको अनुहार-मा अद्भुत भएको भएतापनि त्यसलाई पढन र बुझन सक्ने क्षमता मानिसमा छैन, भएपनि अति बुलंभ छ तर केही हृदसम्म मानिसले उच्चारण गर्ने शब्दहरूबाट, वाणीहरूबाट छुट्याउन सकिन्छ। यस अर्थले मानिसको गुण अवगुण त्यसको रास्तो नरास्तो रूपले होइन अनुहारले होइन त्यसको बोली वचनबाट छुट्याउन सक्नुपर्छ भनी भन्ने गर्छन्। भन्न त यो पनि भनिन्छ—“यो हाड नभएको जिन्हो जति फटफटाइरहे पनि फटफटाइन देऊ!” त्यसको के मूल्य? यो होइन। बोलीमा ठूलो शक्ति लुकेको छ। ठूलूला कार्य सम्पादन हुने क्षमताले बास गरेको छ। शब्दको प्रभाव मानिस, पशु र पंछीमा मात्र सीमित नभई रूख, बिहु, डाँडाकाँडा, खोलानाला,

समुद्र महासागर आदि ज्यान भएका र निर्जीव बस्तुमा समेत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा असर पारेको पाइन्छ । यसबाहेक अदृष्य प्राणी भूत-प्रेत, देव-देवी, यक्ष, नाग आदिमा पनि मानिसले बोल्ने शब्दबाट प्रभाव पारेको हुन्छ । त्यसेले मानिसले बोल्ने शब्दहरू एक प्रकारको मन्त्र हो । प्रत्यक्षरूपमा एक भेटघाटसा बोलेको बोलिको आधारमा एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई चिरकाल-सम्म रास्तो प्रभाव पारेको, प्रथेक व्यक्तिको जीवनमा एक दुई घटना अवश्य घटेको हुनुपर्छ ।

सङ्गीतशास्त्रमा सात प्रकारका स्वरहरूबाट मनुष्य र तिर्यक प्राणीहरूलाई समेत प्रभाव पारेको उल्लेख गरेको पाइन्छ । यसै सात स्वरको मद्दतले गाइने गीतको महिमाको प्रसङ्गमा यो श्लोक अवलोकनीय छ ।

शिशुवैति पशुवैति वैति गीतिरसं फणी ।

हरिवैति हरो वैति नारदो वैति वा न वा ॥

अर्थ— सङ्गीतको प्रभाव शिशु, पशु र सर्पमा समानरूपमा पर्दछ, किन्तु यसको मर्म विष्णु र शिवले मात्र जानेको छ । नारदले शायद जानेको छ कि । संगीतको महिमा प्राणीहरूमा मात्र सीमित नमई रुख बिरुद्ध-हरूलाई सङ्गीतको रिक्ड बनाएर आजका वैज्ञानिकहरूले बढी फल र बालीहरू उडजाई सकेका छन् । सङ्गीतकारको इतिहासमा तानसेन बैजु-वावरा आदि सङ्गीतकारहरूले दीपकराग गाएर बत्ती बालेको, महारारागले वर्षा गराएको वर्णनहरू पाइन्छन् । त्यस्तै संगीतको प्रभावले शान्त समुद्रमा छालहरू उर्जने तथा ज्वारभाटा उल्लेको लाई शान्त गर्ने कार्य गरेका ऐतिहासिक तथ्यहरू पाइन्छन्, हिजो आजको कुरा नै गराँ । आजको विश्व पप संगीतको जमानामा पनि प्रथेक हप्ता भारतीय टेलिप्रिजनबाट प्रसारण हुने 'सारेगम' संगीतशास्त्रको प्रोग्रामले बच्चादेखि बूढाबूढीसम्म लाखौं श्रोताहरूलाई

मुख्य पारेको हामी अनुभव गर्छौं । सात स्वरबाट स्फोट हुने धनिमा कति प्रभावशाली शक्ति छ भनेर बयान गरेर साध्य नै छन् ।

नेपालको दुर्गमस्थान पहाड, पर्वत र तराईको जङ्गलभित्रको के कुरा गर्ने, नेपालको मुटु काठमाडौं-वासीको जनजीवनमा पनि अद्यापि पाँच प्रतिशत महिला-हरूलाई बोक्सीमन्त्रले पीडा दिएको पाइन्छ । जाँकी, धामी तथा बैद्यहरूबाट बोक्सीहरूलाई बाहाइरहेको प्रत्यक्ष दृश्य देखेमा साधारण मानिसहरूको के कुरा म हूँ भन्ने घागरान वैज्ञानिकले पनि बोक्सीमन्त्रको महिमा अपरम्पार भएको मान्न बाध्य तुल्याउँछ ।

जसरी प्रकृति र प्राणीहरूलाई गीतको माध्यमबाट बढी प्रभावित गर्छ, त्यस्तै देवदेवी, भूतप्रेत, यक्ष-यक्षिनी आदिलाई तरङ्गित एकल दुकल वर्षबाट बनेको मन्त्रले बढी प्रभाव गर्छ । ३५, आ हूँ, स्वाहा फट आदि । यी वर्णको मन्त्रसम्बन्धमा तथागत गुह्यक र गुह्यसमाजतन्त्रमा श्लोक हो माध्यमबाट यसरी वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

ॐकारं ज्ञानहृदयं कायवज्ज्रसमावहम् ।

आकारं बोधिनैरात्म्यं वाक्यवज्ज्रसमावहम् ।

हूं कारं कायवाक्चित्तं त्रिवज्ञाभेद्यमावहम् ॥

कम वर्णको ठूलो महिमा भएका विभिन्न ग्रन्थ, हरूको श्लोकहरूमा उल्लेख भएको पाइन्छ । कम वर्ण बढी तरङ्ग आउन र बढी प्रभाव भएको उच्चारणलाई 'मन्त्र' भन्दछ । केवल वर्णले मात्र सिद्धि प्राप्त हुने होइन । मन्त्रको उच्चारण गर्दा त्यस व्यक्तिको त्यति नै भद्रा भक्तिबाट मन्त्र स्फोट अथवा प्रकट भएको हुनुपर्छ । मन्त्र र मन्त्र बीजप्रति भद्राको आवश्यकता सम्बन्धमा आर्य मंजुश्रीकल्पमा यसरी वर्णन गरिएको छ ।

मुद्दीजमूषरे क्षिप्तमडकुरो हृफलो यथा ।
थद्वा मूल सदा धर्मं उक्ता सत्यार्थं दर्शिभः ॥
मन्त्रसिद्धः सदा प्रोक्ता स्तेषां धर्मार्थशीलिनाम् ।
शून्यता बोधिता बीज बीजाद् विम्बं प्रजायते ॥

मन्त्र, मन्त्रमात्र सीमित नभई यो तन्त्रशास्त्रको एउटा
अंग तथा पद्धति बन्न गएको छ । जस्तो मन्त्र आवाहन,
ध्यान, समरण, समर्पण, विसर्जन आदि पाँच अङ्गः बन्न
गएको छ । यतिमात्र होइन यो समय समयमा घटबढ
तथा विषयको करक समेत हुन गएको छ । जस्तो त्रिपुरा
सिद्धान्तमा यसको अंगमा छन्द, बोज, कीलक, शक्ति,
न्याय, ऋषि आदि सात अंग बन्न गएको छ । हुँदा हुँदा
मन्त्रमा लिङ्गभेदको व्यवस्था समेत गरेको पाइन्छ ।
जस्तो शारदा तिलकको यस श्लोकमा—

मन्त्रविद्या विभागेन त्रिविद्या मन्त्रजातयः ।
पुस्त्वीनपुसकात्मानी मन्त्राः सर्वे समीरिता ॥
पुमन्त्रा हुफडत्ताः स्यौद्धिठान्ताश्च स्त्रियोस्तताः ।
नपुंसका नमोऽत्ताः स्युरित्युक्ता मनवस्त्रिधा ॥

यो हो मन्त्र, मन्त्रको विस्तार र वर्गीकरण । अब
मन्त्रको उत्पत्ति सम्बन्धमा केही चर्चा गरौ । मन्त्र
कहिले र कहाँबाट प्रयोगमा आयो यो निश्चित गर्न
सकिदैन । यो मानव सम्यताको विकास सँगसँगे आएको
देखिन्छ । प्राचिन वालुल (वेविलोन) असुर तथा मिथ्र
देशमा पहिलेदेखि नै मन्त्रको विकास भएको^{३५} पाइन्छ ।
त्यस्तै वेदहरूमा श्रौदोषद, श्रोषद आदि शब्दहरू होम तथा
यज्ञमा मन्त्रमा उच्चारण गर्ने गरेको पाइन्छ । ब्रह्मसूत्रमा
उल्लेख भए अनुसार बुद्धकालिन् समयमा पनि खास गरी
कुविद्या प्रयोग भएको पाइन्छ । बोकसी, भूतप्रेत, यक्ष
आदि तिर्यक प्राणीहरूसे जड्डलमा ध्यान गर्ने जाने बुद्ध-
का शिष्य (भिक्षु)हरू लाई दुःख दिने, तसर्तुने आदिको
वर्णन ब्रह्मसूत्रमा उल्लेख भएको पाइन्छ । यसको निवा-

रणको निमित्त आठाणी सूत्रको पाठ गर्ने व्यवस्था भएको
पाइन्छ ।

बुद्ध स्वयं आफैने मन्त्रतन्त्रको विरोधी भएको
कारण बौद्ध समाजमा यसको प्रवेश हुन रकेन । बुद्ध
परिनिर्वाणपछि महायानको विकास सँगसँगे मन्त्र बौद्ध
समाजमा प्रवेश गरे । मन्त्रको विकासक्रममा पहिले ठूल-
ठूला सूत्रहरूलाई छोटचाएर धारणीको रूपमा प्रयोगमा
ल्याइयो । पछि यीने धारणीलाई पुनः छोटचाएर
मन्त्रको रूप दिइयो । पछि बज्रयानको विकासपछि
एकल दुइकल वर्णहरूले बनेका ३५, आ, हूँ फट,
स्वाः आदि शंवमार्गीहरूको नक्कल गरियो । साथै
यस्ता मन्त्रहरू कथिक, वाचिक र चैतसिक फल
उत्पन्न गराउनु सक्षम भएको कल्पना गरियो । कारण
यस्ता वर्णहरूबाट बढी तरङ्गहरू उत्पन्न हुने तक गरियो ।
वैज्ञानिक दृष्टिले पनि यस्ता वर्णहरूबाट बढी तरङ्गितको
साथै बढी रेडियो वेभस उत्पन्न गराउनुका साथै बलवती
भएको प्रमाणित हुन्छ ।

मन्त्र जटिसुकै शक्ति तथा बलवती भएपनि
हिजो श्राजको वैज्ञानिक युगमा मन्त्र तन्त्र सामान्यतः
जावू-टोना र अव्याब्रहारिक कुविद्यासम्ममा सीमित भएको
धारणा आम जनतामा फॅलिएको पाइन्छ । त्यस्तै ब्रह्म-
सूत्रमा उल्लेख भए अनुसार यस्तो विद्यालाई गन्धारीविद्या
अर्थात् अवतरी (अवैज्ञानिक) विद्याको पत्तीमा राखेको
पाइन्छ । विशेष गरी भगवान् बुद्धले यस्तो विद्यालाई
मिथ्याजीव (झूठो व्यवसाय) भनेर हतोत्साहित गरेको
पाइन्छ ।

स्वयं बुद्धले हतोत्साह गरेको विद्या बुद्ध परि-
निर्वाणपछि कसरी बौद्ध जगत्‌मा एक लोकप्रिय धर्मको
रूपमा खडा हुन गयो । यसको मुख्य कारण अभिधर्म,
अभिधर्मकोष, प्रजापारमिता, लक्कावतार, प्रज्ञपतिमानता
आदि असंख्य ग्रन्थहरूको विकास भएकोले हो । सांच्चे

भन्हाँ भने नालन्दा तक्षशिला आदि विश्वविद्यालय नै यसको जिस्मेवारी सम्प्रतुपछं । कारण, उच्चकोटिको र अति उत्कृष्ट विभिन्न विषयका ग्रन्थहरू प्रकाशमा आए । मानव समाज नै हिजोभन्दा आज, आजभन्दा भोलि सध्य र भौतिक ज्ञानी बन्दै गए । बढी ज्ञानी बन्न बढी अध्ययन गरियो । बढी विद्यालयहरू खोलियो । तर ध्यान भावना मानिसहरूले विस्तै दै गए । बुद्ध दर्शन पढेर दुद्ध भएको होइन, ध्यान गरेर बुद्ध बनेको समेत विसिए । दर्शनले अहंत् सम्यक् सम्बुद्ध र सिद्ध बन्न सकेन र बनाएनन् पनि । मुक्तिको निम्नित पछि मन्त्र-तन्त्रका साथै ध्यानभावना पनि समावेश भएको वज्रयानमा आकर्षित हुँदै गए । अहंत् पद प्राप्त नभएपनि सिद्धत्व प्राप्त गरे, मुक्त भए ।

तन्त्रयान

तक्षशीला, नालन्दा आदि प्रसिद्ध विश्वविद्यालय-हरूबाट विभिन्न दर्शन तथा ग्रन्थहरूको प्रतिपादन भएको कारणले भारतको कीर्ति देश-विदेशमा फैलिए । यसरी कीर्ति फैलिएपनि भारतका खास खास आचार्यहरू उक्त आपना कीर्तिप्रति विशेष खुशी छनन् । कारण, आचार्यहरू उक्त ग्रन्थहरू र दर्शनहरूले भारतमा लुप्त भइसकेका मुक्तिमार्गहरू पुनः बहालि भई बहुसंख्यक जनताहरूको उद्धार हुने आशा लिएकाथिए । तर मुक्ति दिलाउन त

कता कता ग्रन्थ लेखेर स्वयम् आफूमा पनि खास परिचर्तनसम्म पनि नग्राएकोले वरिष्ठ आचार्यहरू खिश भएका पाइन्छन् । त्यस पश्चात् ग्रन्थ र दर्शन लेख्ने कार्य पन्छाएर बुद्धको आगमन हुनुभन्दा पूर्वकालदेखि अस्तित्वमा आएको मन्त्रयानको पुनः विकास गर्ने कार्यमा आपनी सम्पूर्ण ध्यान केन्द्रित गरेको पाइन्छ । फलस्वरूप मन्त्रको पुनः विकास समेत भएको अवस्थामा यस (मन्त्र) लाई समेत अंगालेर बृहत् रूपमा तन्त्रयानको अभियान शुरू गरियो ।

हिजो आज तन्त्रशा स्त्र देवदेवीको अन्धविश्वासमा आधारित जाडु-टोना, सीमित शक्ति प्रदर्शन गर्ने संकुचित विद्याको रूपमा लिएको पाइन्छ तर यस विद्याको आगमन संकुचित भावनालाई लिएर होइन बहत् क्षेत्र र विभिन्न असीमित विश्वलाई समाहित गरी पूर्ण वैज्ञानिक आधारयुक्त खोजी गर्ने धर्म अथवा विज्ञान भएको स्वयम् यस तन्त्रको नामकरणबाट नै प्रष्ट भएको छ । “तन्त्र” तनु र त्रे दुई धातुको मिलनबाट बनेको शब्द हो । तनु को अर्थ विस्तार, व्यापक, फैलावट आदि त्यस्तै त्रे धातुको अर्थ रक्षा गर्नु । त्यस्तै तन्त्रको अर्थ हो व्यापक रूपमा, बृहत् क्षेत्रमा विभिन्न विषयहरूमा खोजीनीति गर्ने तथा समवर्धन गर्ने, प्रकाशमा ल्याउने आदि र त्यसबाट अद्दलाई रक्षा गर्ने पनि उद्देश्य अंकित भएको पाइन्छ ।

ददाति प्रतिगृहाति गुह्यमाख्याति पृच्छति ।
भुडते भोजयते चैव घडते प्रीतिलक्षणम् ॥

■ ■ ■

दिनु, लिनु, गोथु कुरा भन्नु र सोधनु अनि
खाने र ख्वाउने यी ६ कुरा स्नेहका लक्षण हुन् ।

प्रवृज्या - एक अनुभव र दृष्टिकोण

- देवदाजी शाक्य

दुई हप्ताभन्दा बढी समयसम्म थँडेये भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरबाट प्रवृजित जीवनको अर्थ, महत्त्व, नीतिनियम, विधिविधान र यससँग सम्बन्धित अनेकौं घटना, कथा आदि विषयमा व्याख्यान, प्रवचन, उपदेश अनि प्रशिक्षणपछि विश्वशान्तिविहार, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौंमा गत २०५४ कातिक ३ गतेदेखि ६ गते सम्म १० जना प्रवृजित गरिएको थियो ।

व्यावहारिक जीवनको उल्लङ्घनमा अतिकालीन भौतिक सुख सुविधाको खोजीमा हिँडै व्यस्त जीवन व्यतीत गरिरहेका ती आमणेरहरूले आपना प्रवृजित समयकाललाई जीवनको अविस्मरणीय क्षणको रूपमा लिएका छन् भने त्यस हप्ताभरिमा सँगलेका अनुभवबाट जीवनमा उपलब्धिपूर्ण अध्यायथ प्रभएको र जीवनले एउटा नयाँ मोड लिएको सुखानुभूति उनीहरूले गरेकाल्न् ।

कातिक २ गते प्रवृज्याको पूर्वसन्ध्यामा केशच्छेदन। सम्पन्न भयो जुन कार्य सिर्फ औपचारिकता पूरा गर्नेको लागि नभई अर्थपूर्ण रूपमा यसलाई एउटा पवित्र र चोखो जीवनको थाली हुन लागेको संकेतको रूपमा लिन उपयुक्त हुनेछ । मानिसको केश सुन्दरताको प्रतीक हो अनि यो उसको अत्यन्त प्रिय बस्तु भएको कारणले यसको परित्यागद्वारा मात्र प्रवृज्याको शुरुआत गर्न बौद्ध परम्परा सहाहनीय र उत्कृष्ट छ । त्यही केश शिरमा रहेदासम्म शोभा दिने, आकर्षक र सुन्दर देखिने, स्थाहार सुसार गरेर चिटिकक मिलाउनुपर्ने र आफ्नो स्थानबाट छान्ने वित्तिकै छि छि र दूर दूर गर्नुपर्ने बस्तु भई दिन्छ । मानिसको शरीर पनि त्यस्तै, प्राणपछै उडेर गएपछि जलाउनुपर्ने, खरानीमा परिणत गरी नदीको

पानीमा बगाउनुपर्ने वा माटोमा मिसाउनुपर्ने बस्तु भई दिन्छ । यसरी केशच्छेदनदो बेला केशा, लोमा, नखा, बन्ता तचो; तचो, दन्ता, नखा, लोमा, केशा भनेर भावना गराएर नश्वर शरीरको महत्त्वहीनता र सार्वहीनताको अवबोध गराउने बौद्धविधि राम्रो मान्यपूर्ण ।

कातिक ३ गते प्रवृज्याको शुभ समय प्रातः काल जुनबेला उनीहरूले प्रवृज्या-उपाध्याय गुरु भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरसँग चीवर प्रदानको लागि प्रार्थनापूर्ण याचना गरी ‘सकलबहु दुविध निस्सरण निवाणस्स सचिन्तकरण-तथाय एतं कासावं दत्वा पव्वाजेथ मं भन्ते ! अनुकम्प उपादाय । द्रुतियम्पि ... । ततियम्पि ... ।’ भनेर गम्भीर भावमा शब्दोच्चारण गरे । यस प्रवृज्या याचनामा प्रवृजित जीवनको मूल उद्देश्य प्रतिविम्बित भएको छ ।

गृहस्थी जीवनमा बुझेर वा नबुझेर, चाल पाई वा चाल नपाई, होश वा बेहोशमा, जानी वा नजानी बचन, शरीर वा मनद्वारा अपराधहरू, पापहरू र भूलहरू भएका हुन सक्छन्, ती गरिएका कार्यहरूका लागि क्षमा याचना गर्न र सम्पूर्ण कलेशहरूलाई हटाएर दुःखकाटबाट छुट्कारा प्राप्त गरी निर्वाण साक्षात्कार होस् भनेर प्रार्थना गर्नु नै प्रवृजित जीवनको प्रमुख ध्येय र तात्पर्य हुन् ।

यसरी प्रवृजित हुनुमा गहिरो अर्थ लुकेको हुन्छ र त्यसबाट गृहस्थीहरू आध्यात्मिक दृष्टिकोणले निकै लाभान्वित हुन सक्ने विश्वास गर्न सकिन्छ । प्रवृजित जीवन व्यतीत गरिरहेको प्रवृज्याको बेला पूरा गर्नुपर्ने महत्त्वपूर्ण चीवर प्रत्यवेक्षणका निम्न कथन “पटिसंखा

योनिसो चीवरं पटिसेवामिः यावदेव सोतस्स पटिघाताय; उण्हस्स पटिघाताय; डंस मक्स वातातप सरीसप सम्प-स्सानं पटिघाताय। यावदेव हिरिकोदीन पटिद्धादनत्थं ।” भनेर गरिने भावनामा चीवर पहिरनमा बुद्धधर्मले वैज्ञानिक आधार प्रदान गरेको स्पष्ट रूपमा देखिन्छ। चीवर लगाउनुको सही अर्थ सुन्दर पहिरनमा आफूलाई अरुको अगाडि प्रस्तुत गर्नु होइन। प्रजाद्वारा विचार गरी तातो, चिसो, हावा र वर्षाबाट जोगाउन, की-पतझ, सर्प, बिच्छी आदिबाट हुनसक्ने खतराबाट आफूलाई रक्षा गर्न, रोग विमारबाट बच्न र लज्जालाई छोप्नके लागि मात्र चीवर धारण गर्नुपर्ने मुख्य कारण हुन्।

आधुनिक भनाउँदो जीवनशैलीमा फेशनको दास-दासी बन्ने प्रवृत्ति बढ्दो रूपमा युवायुवतीमा देखापरेको सन्दर्भमा चीवर प्रत्यवेक्षणको भावार्थ सबै गृहस्थीहरूले बुझनुपर्ने कुरा नै हो। शरीरलाई बाहिरी रूपमा सिगार्न, छोप्नुपर्ने अझलाई पारदर्शी लुगाद्वारा बाहिर देखाउने मानिसको विकृत प्रकृतिलाई हतोत्साहित पार्न बौद्धधर्म अनुसार चीवर प्रत्यवेक्षणको अर्थ सबैले सम्झनुपर्ने, बुझनुपर्ने आवश्यकता टड्कारो रूपमा देखापरेको छ।

चीवर लगाएपछिको तिसरण सह पढबज्ज याचना प्रवज्याको चरमोत्कर्ष कार्य थियो जसमा “ओकास अहं भन्ते! तिसरणेन सह दश सामणेर पढबज्ज सीलं धन्मयं याचामि अनुग्रहं कत्वा सीलं देथ मे भन्ते! दुतियस्मि । ततियस्मि ।” भनेर त्रिशरण सहित १० बटा श्रामणेर (प्रवज्या) शील धर्म अनुकम्पापूर्वक प्रदान गर्नुहोस् भनेर हुनेवाला श्रामणेरहरूले आफन्त पूज्य गुरु समक्ष साष्टाङ्ग दण्डवत् गरी प्रार्थना गरेका थिए।

त्यसपछि भगवान् अर्हंत् सम्यक्सम्बुद्धलाई बन्दना

गरी त्रिरत्न शरण गमन र दशशील प्रहण विधिविधान पूरा गरिएपछि प्रदर्जया कार्य सम्पन्न भएको मानी प्रव-जित व्यक्तित्वाई बन्दना गर्न लायक थोग्य पुरुष, क्लेश शयन पार्न सक्ने “श्रामणेर” भनेक सम्बोधन गरी बौद्ध दर्शन, आदर्श, इतिहास र संस्कृतिको अभिव्यक्त हुने बौद्ध नामले नव श्रामणेरको नामाकरण कार्य समेत सु-सम्पन्न भयो। यसरी बौद्धधर्मले अझीकार गरेका तौर तरीका र काइदाहरू बडो विशेषतापूर्ण र गौरवमय मत्त्वपूर्छ ।

लगत्तै योजनाबद्ध र श्रुद्धलाबद्धरूपले सबै धार्मिक र औपचारिक कार्यहरूको समाप्तिपछि उपस्थित दाता उपासक उपासिकाहरूद्वारा नव श्रामणेरहरूलाई दान प्रदान गर्ने काम पनि सुचारू रूपले र सुव्यवस्थित तरिकाले सञ्चालन भएको कुरा पनि यहाँनिर उल्लेख गर्न अत्यन्त सुहाउँदो र मिल्ने कुरा हुन आउँछ ।

श्रामणेरहरू भिक्षापात्र च्यापेर उपासक उपासिकाहरू सामू बडो भावपूर्ण मुद्रामा आफूलाई प्रस्तुत गर्दै प्रदान गरिएका दानलाई सहज स्वीकार गर्दै भैत्रीपूर्ण साधुवाद दिदे विस्तारे होशपूर्वक पाइला सादै अधिबढेको दृश्य कम मनमोहक र आकर्षण थिएन। सांसारिक प्रवृत्ति अहंकार, धमण्ड, वैभव, सुखसयल, उच्चनीचको भावनालाई भुली ध्यानमा तल्लीन भई आफूमा एउटा उच्च संस्कार प्रतिस्थापन गर्ने प्रयासमा लागेकोमा श्रामणेरहरू निकै गौरवान्वित भई प्रकुलित देखिनु स्वाभाविक कुरा नै थियो।

अब यहाँनेर भोजनको बेला गरिने पिण्डपात्र प्रत्यवेक्षणमा अन्तरनिहित भावनाको बेलिविस्तार गर्नु पनि उचित नै हुन्छ। “पटिसंखा योनिसो पिण्डपात्रं पटिसेवामि । नेव दवाय, न मदाय, न मण्डनाय, न विभूषणाय । यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया, यापनाय,

विहिसूपरतिया ब्रह्मचरियानुगम्हाय । इति पुराणं च
वेदनं पटिहंखामि नवं च वेदनं न उपादेस्सामि । यात्ता
च मे भविस्सति अनिवज्जता च कासु विहारोचाति ॥

यसमा व्यक्त गरिएका भाव अनुसार योग्यता-
पूर्वक प्रजाद्वारा विचार गरेर मोजमस्तिको लागि बलियो
ए शक्तिशाली बन्न, अभिमानपूर्ण तरीकाले हृष्टपुष्ट भई
सुन्दर आकर्षक देखिनुको लागि नभई मात्र शरीर चिर-
स्थायिको निमित्त, सुखपूर्वक जीवनयापन गर्न भोक
प्यास जस्ता पुराना रोगलाई शान्त पारेर नयाँ रोगलाई
आउनबाट रोक्न, ब्रह्मचर्यधिर्म पालन गरी श्रेष्ठ कुशल
आचरण गर्न सक्ने बन्न र निर्दोषपूर्वक आरामसंग शुद्ध
जीवन निर्वाह गर्नको लागि भोजन गर्नुपर्ने कुरा बौद्ध-
धर्मले स्पष्टरूपमा उल्लेख गरेको छ ।

यस्तं गिलान प्रत्यय भैषज्यं प्रत्यवेक्षण अथात्
श्रौपधि सेवन गर्दा गरिने प्रत्यवेक्षणमा रोगव्याधि शान्त
मानेर सुखपूर्वक जीवनयापन गर्ने भाव र सयनासन प्रत्य-
वेक्षणमा ऋतु परिवर्तनद्वारा हुने प्रभावद्वारा, कीटपतङ्ग
र खतरनाक पशुपंक्षीबाट जोगाउन, रक्षा गर्ने र शान्त-
पूर्वक विहार गर्ने बासस्थान (घर) को प्रयोग गर्ने
भावनाहरू खुलस्तरूपमा व्यक्त भएका छन् । मेरो अनु-
भवमा बास्तवमा शामणेरहरू र भिक्षुहरूले दिनचर्या
बडा नियमित, मर्यादित र अनुशासित ढंगले व्यतीत
भइरहेका हुन्छन् । शामणेरको बिहान उठेदेखि नसुतेस्म
गरिने नित्यकर्म, नित्यपूजा, नित्यधर्म, नित्यबुद्ध बन्दना
र अन्य क्रियाकलापहरू कुनै पनि स्थानमा कुनै पनि
अवस्थामा बडा सुसंकृत, सर्व अनि सुव्यवस्थित
किसिमले संचालन गर्नुपर्ने नीति, नियम र विनय बुद्ध-
धर्मले खुलस्तरूपले उल्लेख गरेका छन् । यसलाई बुद्ध-
धर्मको मौलिक विशेषताकोरूपमा लिन सकिन्छ । बौद्धा,
खाँडा, बस्दा, सुत्दा, उठ्दा, हिड्दा र जुनसुके काम

गर्दा पनि शामणेरहरू अनुशासनमा वाँधिएका हुन्छन् ।

पाली शब्द 'समण' बाट ने समनेर शब्द बनेको
हो । सुख दुःखको दुइटै अवस्थामा समान भाव राख्ने,
मन बच्न र शरीरबाट शान्तिपूर्ण जीवन बिताउने छोरा
समानको भन्ने अर्थमा 'सामनेर' शब्दको प्रयोग हुन्छ ।
यस अर्थमा अस्थायी रूपमै भएपनि 'सामणेर' को रूपमा
प्रवर्जित जीवन दुर्लभ मानिन्छ र संस्कार आजन गरेकाले
मात्र यस्तो जीवन प्राप्त गर्न सक्छ । शरीर, मन र
बच्नको शुद्धिकरणको लागि नै प्रवृज्या प्रहण गरिन्छ ।
प्रवृज्याको अवधिभर शुद्धिकरणको बाटोमा अवरोधको
रूपमा देखापन्ने इर्घा, दाह, रीस, घृणा, आलस्य,
निस्क्रियता, अशान्ति, खुल्दुली, दृढताको अभाव र
अरुको तुलनामा आफुलाई अग्लो भएको अनुभव गर्ने
सोचाईलाई निर्मूल पाने ध्यान भावनाको अभ्यासमा
विशेष जोड दिइन्छ । आँखा, कान, नाक, जिबो, शरीर
र मन जस्ता ६ बटा इन्द्रीयहरूद्वारा विश्वित भएमा
अथवा तिनीहरूलाई आपना वशमा राख्न नसकिएमा
अथात तिनीहरूबाट आफूलाई सुरक्षित पानं नसकिएमा
भने हाथीलाई लोभ लालच र दुःखले छोप्नेछ । यसले
कोलाहल, होहल्लाबाट दूर भई मौनता र एकान्तको
एकाग्रताद्वारा ध्यान भावनालाई बलियो र मजबूत
तुल्याउन प्रवर्जित जीवनका लक्ष्यहरूमध्ये एक हो ।

साररहित जीवनलाई सारपूर्ण तरीकाले अव-
लम्बन गर्नुपर्ने, सारपूर्ण तरीकाले व्याख्यान हुनुपर्ने र
ध्यान भावनालाई बलियो र कसिस्तो बनाउन जीवनको
हरपल हरघडीलाई सचेत भएर, जागरूक भएर, होशपूर्ण
तरीकाले हेर्नुपर्ने, सोच्नुपर्ने अनि मानवीय चोलालाई
मानवीय मूल्य मान्यताको कसीमा घोटेर जीवनलाई
चहकिलो पानं सबनुमाने मानव जन्मको सफलता रहेको
हुन्छ ।

यस्तो उच्च उपलब्धि हासिल गर्न समर्थ बन्न प्रवृज्या गृहस्थीहरूको लागि दरिलो पाइला हुनसक्छ । साँच्चे जीवनमा कम्तीमा एकपटक 'प्रवृज्या'को अवसर पाएपनि हात्रो जीवनले काँचुली फेर्नसक्छ, एउटा शान्त, स्वच्छ, संयमित, निर्मल स्वभावको प्राप्तिर्भवि हुन सक्छ । अनि सेवा, त्याग, मैत्री, करुणा, प्रेम, सद्भावना र सच्चरित्रता जस्ता मानवीय मूल्य, मान्यताहरू कम्मेसँग विस्तारे विकास हुन सक्छन् ।

मनन गर्नुपर्ने मुड्य कुरा के हो भने प्रवृजित जीवनमा थालिएका अभ्यासलाई गृहस्थ र व्यावहारिक जीवनमा पनि निरन्तरता दिन सक्नुपर्छ । अनि मात्र

प्रवृज्याको सारगमितताबाट फाइदा उठाउन सक्ने हुन्छ । भेरो विचारमा गृहस्थीलाई प्रवृज्या दिने कार्यक्रमले बुद्ध शासनलाई दिगो पार्न ठूलो टेवा पुग्नसक्छ । बुद्ध शासनलाई फलाउन फुलाउन देशको कुताकाष्ठामा प्रचार प्रसार गर्न युवा, बृदा, बालक जोसुकै जुनसुकै सम्प्रदाय र समुदायको भएपनि यस्ता 'प्रवृज्या'मा सहभागी बनाउन प्रेरणा र हौसला दिन सकेमा ठोस उपलब्धि हासिल हुन सक्नेछ ।

अतः समय समयमा ठाउँ-ठाउँमा 'प्रवृज्या' कार्यक्रमलाई सुनियोजित र योजनाबद्धरूपले आयोजना गर्दै जानुपर्छ । ●

बुद्धका आँखाहरू हेर

- डा. बामदेव सिंदेल

सौम्य आँखाहरूले
धेरै रक्तपात देखिसके
हेर्दाहेर्द पच्चीस सय वर्ष बितिसके
अभैपनि मानिसहरू बेचैन छन्
आत्माहरू शुद्ध छैनन्
हृदय कोमल छैन ।

भक्ताइँदैछन् गुम्बाहरू
सेता शान्तिका स्फटिकहरू
बम, बारुद र गोलाहरू चिसिएका छैनन्
हिरोसिमाको चीसो बतासमा
अणुबमको गन्ध अझै आए जस्तो छ
जीवन कुनै बेला पनि आणविक दुर्घटना
मान्छेले खोजेको कृत्रिम मृत्युमा पुरिन सक्छ ।

गुम्बाहरूमा पुरोहितहरू
मन्त्र जप्न थाल्दा
बारुद गोला पड्किन सक्छ
आकाशमा कावा खाइरहने परेबाहरू
रगतमा लत्पतिएर झर्न सक्छन्
यी अनिश्चितताको भविष्य
एकाइसों शताब्दीलाई
निश्चितता दिन

मानव हो !

एकपटक हावामा फर्फराइरहेको पहेलो छ्वजा
एकपटक सौम्य बुद्धका आँखाहरू हेर
वहाँ रोइरहनुभएको छ, तिमीहरूको दुःखमा ।

अतुल्योपदेश

— कर्मशील भिक्षु

अतुल्य बुद्धि बढाउन यो कुरा सुन्नु है
लोकमा निन्दा नगर्ने कोही पनि छैन है ॥४॥

रेखत थेरको नबोल्ने बानी भनिन्छ है,
सारिपुत्रको कुरा बढी भनिएछ है ।
आनन्दको कुरा अल्प भनी भनिएछ है,
यसरी चित्त स्वभाव अतुल्य छ बुझ्नु है ॥१॥

लोकमा यो प्रकृति आदिदेखि भएछ है,
पछि पनि हुन्छ लोकमा यो अखण्डता है ।
लौ हर अतुल्य कस्तो भनी निन्दा गर्दौ है,
लोकमा दृष्टान्त के छ ऐना हेरी बुझ है ॥२॥

असत्यवादी दुश्शीललाई पापी भन्छ है,
तर उसको मित्र प्रशंसा गर्दै हेर है ।
त्यागी र शान्ति पर-उपकारी भनिन्छ है,
तर अज्ञानीअभिमानीले निन्दा ने गर्दै है ॥३॥

जसरी महोत्तम सुवर्णसमान छ है,
त्यस्तै शीलादि प्रज्ञाले पूर्ण व्यक्ति पनि है ।
ब्रह्मादि देवले त्यसलाई मान दियो है,
साथै प्रजादि सेवा सँचै तै गरिएछ है ॥४॥

यत्नोपायोपदेश मुनिराजले दिए है,
पाँचसय उपासक श्रोतापन्न भए है ।
विचार गरी ध्यानले अनित्य सम्भेर है,
नाम रूप स्कन्धप्रति घृणा युक्त संभ है ॥५॥

यमूल्य रत्नको यो ज्ञान बुझिराख्नुछ है,
दुःख नै कारण संभो अभिमान छोड है ।
सत्यासत्य प्रत्येक मुक्ति खोजी लेउ है,
नरोत्तम नयनले बाह्यान्तर सम्भ है ॥६॥

कसरी यो आयोफेरि कहाँ जाने हुन्छ है,
हेतुकै स्वभाव तीक्ष्ण ज्ञानले बुझ्नु छ है ।
विजुलीको ज्योतिले वाइस्कांप हेर्नुछ है,
त्यस्तै प्रज्ञाको ज्योतिले संसारको खेल है ॥७॥

जन्म भए जति मृत्यु नभएका को छ है,
जन्म हुनै नपर्ने यत्नोपाय खोज्नु छ है ।
बुद्धोत्पाद सुसंयोग हाम्रा निम्ति छ है,
कोटि तप गरे पनि पाउँदैन हेर्नुछ है ॥८॥

अनु० दिव्यरत्न तुलाधर

॥ धर्मपद - चित्तावग्गो ॥

दिसो दिसं यं तं कयिरा - वेरी वा पन वेरिनं ।

मिच्छा पणिहितं चित्तं - पापियो नं ततो करे ॥१०॥

शत्रुले शत्रुलाई, वैरीले वैरीलाई जति हानी गर्दै, त्यो भन्दापनि अधिक हानी
खराब मार्गमा गइरहेको चित्तले गर्दै ।

(Poem)

Everything is burning

- Dolendra Ratna Shakya

Burning, everything is burning !

Vibrating, everything is vibrating !

*Everything is composed of four matters,
Earth, fire, water and air elements,
e. g. solidity, heat, cohesion and
vibration,*

*Something is more in some, something
is less in some*

Yet everything is rolling on, and on.

*The people, the rivers, the mountains
and trees,*

*Everything is burning and turning into
ashes,*

*Yet, men boast and take pride in
wealth & power*

*Quarrelling and fighting, making bettles
and wars,*

All futile, friends ! Beware of them.

*Come, friends ! Let's meditate,
Let's find the true key to happiness,
Realizing the truth, avoiding false
notions,*

*Let's proceed towards Nibbana,
The true solution, the true happiness.*

ज्वीगु मज्वीगुया हुनि हेतु खः

- पुष्पराज शाक्य

इन्द्रियं त्वःतल चेतना मदयावन

व्यावन छन्हु प्राण अन ।

दुःख पीर व तृष्णां जितः त्वःहे मफ्यूगु

भवचक्रय जक हितुहिलाजुइगु

म्वाये धुन जि स्वये धुन नित्य मखु छुं

जीवनपर्यन्त हे धइथे मदुगु छुं

बुद्ध भगवान्‌या वचन लुमना वइगु

ज्वीगु मज्वीगु न हेतु व कारण । ●

दुःख छु खः ?

- दोलेन्द्ररत्न शाक्य

दुःख ! दुःख ! दुःख !

दुःख हे सत्य खः, दुःख सार्वजनिक खः,

सार्वदेसिक खः, सार्वकालिक खः ।

जन्म जुइगु दुःख खः,

गूलातक गर्भय च्वनावयागु लुमंकि ।

व्याधि दुःख खः,

लासाय ग्वारातुलाः कल्पनाय म्वानाच्वनेगु
लुमंकि ।

ज्याथः जियथि जुइगु दुःख खः,

मखूसा ज्याथः तय्के त्यं हुँ ।

मृत्यु ला दुःख हे खः,

न्हागु परिवारय वनाः स्वः हुँ ।

समर्ता दुःखया सामना या,

दुःखय हे सुखया आभास दइ ।

निगुलिइ न फरक छुं मदु,

प्रज्ञाया मिखां स्वये धाःसा । ●

पंचशीलया महत्त्व

—प्रा० गणेश माली

पंचशीलया अर्थ खः न्यागू शील वा सदाचार । युषि न्यागू थथे खः —

१) प्राणीहिसा मयायेगु

२) मवीकं मकायेगु

३) मखुगु खें महायेगु

४) कायथःगु बस्तु मत्वनेगु

५) व्यभिचार मयायेगु

जीवन अशान्ति व दुःखपूर्ण जुयाच्वनी, ल्वाख्यापु तच्चया-
च्वनी, शान्तिया लैय् वनेग असंभव छुयाच्वनी । अप-
शोचया खेला छु धाःसां हरेक पुस्ताय् मां-अबुं मचा-
खाचातय्त थथे पापकर्म मयायेत इनाप यानाच्वनी,
शिक्षा वियाच्वनी किन्तु मस्तय् मिखाया न्हाने थःपिसं
हे उजाःगु च्यवहार यानाच्वनी । अले थुकिया हे लिच्चवः
मस्तय्त लाः बनाच्वनी ।

समाजय् ततःधंगु पाप कर्मया मूल युषि न्यागू
दुराचार खः लोभ व द्वेषया बसय् लानाः मनूतसें याइगु
इव न्यागू पाप कर्मं समाजय् दुःखया भियात तिबः
विया: छ्वयेकातल । इव न्यागूया पाप कर्म दयाच्वैतल्ले

धात्यें धायेमाल धाःसा थौं कल्याया जमानाय्
पंचशील पालन याइर्पि मनूत माले थाक्की । पंचशील
पालन याये अःपु मज्जीगुया कारण मालेत छकः पंचशील
विपरीतया व्यवहारया मूल ल्लोतयात दुवाला स्वये ।

पंचशील

पंचशील विपरीतया मूल भावना

पंचशील विपरीत भावनाया उद्गम स्थान

१) प्राणी हिसा द्वेष भावना, ईर्ष्या, डाह,
यायेमखु कतःया हिसा यानाः लाभ कायेगु
इच्छा, प्रतिशोधया भावना

पूर्ण मज्जु लिप्सा, तृष्णा

२) मवीकं कायेमखु मवीकं कया: दंगु अल्पकालीन
इच्छा पूर्ति, लोभ

तृष्णा

३) मखुगु खें ल्हायेमखु मखुगु खें त्हानाः दंगु अल्पकालीन

तृष्णा

४) प्रमादीबस्तु प्रहण प्रमादीबस्तु प्रहण यानाः दंगु
यायेमखु अल्पकालीन सुखया लालसा,
तृप्तिया इच्छा

तृष्णा

५) व्यभिचार यायेमखु कामया इच्छा
अल्पकालीन सुखया लालसा

तृष्णा

“मनो पुर्वगमा धम्मा” धकाः तथागतं धयाविज्याः यें प्रत्येक पंच महापाप कर्म (हिसा यायेगु, खुइगु, असत्य
खें ल्हायेगु प्रमादीबस्तु प्रहण यायेगु व व्यभिचार यायेगु) या ल्यूने सुक्षमरूपं सुलाः तृष्णा च्वनाच्वनी, अले उकिं मन-

यात ध्वात् ध्वाध्वां उर्जा विद्याः पापयागु लैयं न्हृः ते
यं काच्चवनी । यथे कि हिसा याये न्हृः तृष्णाया कारण
ह्वापां स्मृत्य् द्वेषभावना उत्पन्न ज्वी, अले मनं तृष्णा
पूर्तिया लागी कुकर्म माली, अले शरीरं कुकर्म याइ ।
उकि स्थूलरूपं हिसा याये न्हृः मन्य् गुगु सूक्ष्म द्वेष-
भावना उत्पन्न ज्वीगु खः ख पुसा हे हिसाया कारण खः,
व श्व दद्याच्चर्वत्तले हिसा ज्वीगु स्थिति वयांतुच्चवनी ।
तृष्णायात हाँनिसें लेहेँ थनामछवयेकं हिसा याये मखु
धैंगु शील पालन ज्वीमखु ।

शीलपालनया वास्तविक अर्थ खः, तृष्णायात
कमजोर यानाः मदयेकाछवयेगु । बलजपित शीलपालन
यायेगु याकेगु अःपु ज्वीमखु । बारम्बार विफल ज्वी, व
बारम्बार विफलतां चित्त शक्ति झन् झन् कमजोर जुया-
वनी, मानसिक विकृति वै । तथागतं कथनाविज्ञायः थे
शीलपालन याये अःपुकेगु खं छपुहे जक दु— तृष्णारूपी
मारया बन्धनं मुक्त ज्वीगु । अर्थात् तथागतया अःयं-
अःष्टांगिक मार्ग— शील, समाधि व प्रज्ञाया मार्ग— गुगु
मार्ग आदिइ नं, मध्यय् नं, अन्तय् नं कल्पाणकारी जू ।
आःतक नं श्व मार्गय् वंपिनिगु धापू अहे दु ।

पंचशील पालन यायेगुया वास्तविक अर्थ खः
निवर्णनामी मार्गय् थःत तयेगु ।

थौकह्वाप् ज्वीगु समाजय् थुलिमछि पापकर्म
जुयाच्चवंगु दु कि बयान यानां साध्य हे मजू । उकीया
कारण समाजय् थीथी कथंया प्रलोभन, तृष्णा, लोभ-
लालसा, द्वेष आदिया मि च्यानाच्चवंगु दु गुकियाना:
पंचशील पालन यायेगुली तःधंगु बाधा वयाच्चवंगु जक
मखुकि पंचशील पालन याइपिनिगु संख्या हे नगण्य
जुयावनाच्चवंगु दु । वास्तवय् ज्ञी छच्चाखेरंया दातावरणय्
थवहे तृष्णाया कारण उत्पन्न रागद्वेषया मि छवयाच्चवंगु
दु । अले शील पालन यायेगु नं अत्यन्त कठिन जुयाच्चवंगु

दु ।

यन छता निता सामाजिक अशान्तिया मूल
कारण न्हृथने त्यना—

१) सामाजिक विषमता-

समाजय् गलत सामाजिक संरचना तथा अर्थ
नीतिया कारणं तःधंगु सामाजिक विषमता खनेदयाच्चवंगु
दु । गुलि अताध्य धनी व गुलि असाध्य गरीब जुया-
च्चन । धनीपिसं गरिवतयू शोषण यानाच्चवन । अले
धनीपिनिगु ऐस आराम भोगदिलास व कुकृत्यं याना:
गरिवतयू लोभ द्वेषया मि च्यानाच्चवन ।

२) अष्टावार-

देसय् धनाध्यवर्गं क्वयच्चवंपिन्त थिचय् मिचय्
यानाच्चवन; अये अन्याय ज्वीकाच्चवंपिनि मतिइ द्वेषया
मि च्यानाच्चवन । युकिया लिच्चवः कथं समाजय् मखुगु खं
ह्लयेगु धंगु छुनि छु थे जुयाच्चवन । हानं बल्लाःपिसं
दक्ष शीलपाल बवत्यलाःनं समाजय् नां कमय् यानाः कम-
जोरपित च्यः यानाच्चवन ।

३) संघर्ष व जनसंख्या वृद्धि-

देसय् सम्पत्तिया निजीकरणया कारणं थवंथःया
दयुइ लोभ व द्वेषया भावनां थाय् कथाच्चवन । धर्मि
छगः वा कुछि जग्गाया खैय् धोराधोर ल्वायु जुयाच्चवन ।
उकीसनं जनसंख्या अःवः जुयावंलिसे संघर्ष थुलि तीव
जुयावनाच्चवन कि दक्ष शील छुवे तयाः नं म्बायेगु लागी
संघर्ष यानाच्चवन ।

४) अन्तरदृष्टि (प्रज्ञा) या अभाव-

अत्यन्त स्वार्थी जुयाच्चवंपि सांसारिक प्राणीपिनि
हृदय ने थे छानावनाच्चवन । समाजय् दुःखया मि छवया-
च्चवंपिनिगु उपरय् कहणाया भाव अःभचा नं मदया-
च्चवन । लवया कारण मस्यूह्य लवग्नि छु याये मज्जू वहे

याना: त्वय् वृद्धि यानाच्चर्वं थे, इन् इन् अध्वः दुःखया
मिह प्राणीपि लानाच्चवन् ।

समाजय् नाना संस्कृतिया प्रभावं मनूतय् गु
प्रज्ञायात ध्वस्त याना: जड संस्कृति त्यूने ब्वाकातल ।
मिसा-मिजंया सामान्य प्राकृतिक सम्बन्धयात तःधंगु रूप
विया: प्रेमयागु विकृति समाज विषाक्त जुयाच्चवन् ।
मादकपदार्थंया सेवन यायेगु आधुनिक फेशनया रूपय्
परिणत जुयाच्चवन् ।

५) शिक्षाक्षेत्रया व.मजोरी—

थौकह्ययागु शिक्षां विद्यार्थीतय् अंग्रेजो,
नेपाली, गणित, विज्ञान व सामाजिक शिक्षा आदि
विषयया ज्ञान वियाच्चवन किन्तु मनूयात 'मानव' दयेकेत
माःगु गुण सयेका भव्य् । शील, समाधि व प्रज्ञायात
स्कूल व क्याम्पसय् स्थान मदु उकि झीगु स्कूल
क्याम्पसं अपूर्ण मानवजक पिक्याच्चवन् । अमानवीय बानी
व्यहोरा स्वयेमाःसा थौकह्यया स्कूल क्याम्पसय् वंसां
ज्य् गन यौन दुराचार व मादकपदार्थं सेवनया पापकर्म
सामान्य थे जुयाच्चवंगु दु । नैतिक शिक्षाया नामय् केवल
बांध न्यकेगु जक जुयाच्चवंगु दु । गुकिया प्रभाव कक्षां

पिने वा दुने न गनं नैतिकता खनेमदु ।

थुजोगु सामाजिक स्थितिइ बौद्धतय् गु दायित्व
केवल विहारय् वा कोशाय् दुने शील पालन यानाच्चवनां
पूर्ण ज्यीमखु गन कि समाजय् छचाखेरं पंचशीलविरोधी,
पंच महापाप कर्दया मि दक्षय् जुयाच्चवन, अन छन्ह
झीगु विहारय् वा क्वयाया दुने न उगु मिया ज्वाला
मथ्यनी धक्का: थथे धायेगु? भगवान् बुद्धया पालय्
जनसंख्या तसकं ह्यो जूगु कारणं शायद संघर्षया मात्रा
कम ज्वी, स्वायेत छु नये छु पुने धाँगु दुःख मदु ज्वी, अले
समाजय् शील पालन याना: नं सुखपूर्वक स्वायेत थाकु
मजू ज्वी, किन्तु आः अवस्था अथे मखु । आःला शुद्ध
शील पालन यानाच्चवनां समाजय् म्त्राये नं थाकुइधुंकल ।
उकि अधिकांश मनूतय् निर्ति शील पालनया लुखा
चायेका बीगु खः धंगु जूसा बौद्ध जनतां समाजया स्थिति
सुधार यायेगुपाखे नं दृढतापूर्वक न्हाःने वतेमाःगु अत्या-
वश्यक जुयाच्चवन् । संक्षेपं धाये धाःसा पंचशील पालन
यायेगु जक मखु, पंचशील पालन यायेत व याकेत आःपुगु
स्थिति समाजय् हयेत प्रयत्न यायेगु नं बौद्धतय् कर्तव्य
खः ।

नेपालं पिदंगु दक्षय् ह्वापांगु बुद्धधर्मया लय्यौ

'आनन्दभूमि'

भी सकसिगु खः थुकियात सुथांलाक्क पिथनाच्चनेगु भीगु दायित्व खः उकि, थुकिइ
थःथःगु कम्पनीया विज्ञापन विया:, आजीवन सदस्य जुयाः, लेख, रचना व
बौद्ध गतिविधि छ्वयाहया: तिबः वियादिसौ,
रवाहालि यानादिसौ ।

आनन्दभूमि परिवार
आनन्दकुटीविहार स्वयम्भू, यै ।

बुद्धधर्मय ध्यानभावना

—शैलेन्द्र शाक्य
गुइतः, यल

जिन्दगीया मू आज्जु धयागु हे सुख प्राप्ति खः ।
गुगु सुखया निर्ति मनूतयसं गुलिसितं स्यानाच्चवनी,
गुलिसितं ब्वःबियाच्चवनी, गुलिसिगु सम्पत्ति लुतय् याना-
च्चवनीसा गुलिसिगु इज्जतय् तकं थःगु छ्लाः तयाच्चवनी ।
मनूतयसं थुकथं दुर्व्यवहार यानाः सुख ला कयाच्चवनी तर
थव जा धात्थेयागु सुख मखु । थव ला केवल लौकिक
सुखजक खः, गुगु सुखं सदां मस्तिगु विपाकयात नापतं
ब्वनाहयाच्चवनी । धात्थें हे जीवनय् सुख बीगु धयागु ला
लोकोत्तर सुख खः । भगवान् बुद्धं २६ दँया यौवना-
वस्थाय् हे थःगु लायकू परित्याग यानाः ६-दैतक उरुवेला
जंगलय् तपस्या यानाबिज्याःगु मेगु छुं थःगु स्वार्थपूर्वतया
निर्ति मखु, केवल थवहे लोकोत्तर सुख प्राप्ति यानाबि-
ज्याःगु केवल ध्यानभावनाय् अभ्यास यानाः हे जक खः ।
उकिं झीसं अनुमान यायेकु कि॑ ध्यानभावनाया महत्व
बुद्धधर्मय् गुलि दु धकाः ।

भगवान् बुद्धं बुद्धत्व प्राप्त यानाबिज्याःगु धैगु
हे चतुआर्य सत्ययात थम्हुं हे बांलाक द्वुतय् द्वुतय् जुइक
साक्षात्कार यानाः कयाबिज्याःगु खः । हानं चतुआर्य-
सत्ययात खंकाबिज्याःगु धयागु हे अनित्य, दुःख व
अनात्मयात खंकाबिज्याःगु खः । गुबलयत्क झीसं अनित्य,
दुःख व अनात्मयात बांलाक स्पष्ट जुइक खंके फइमखु,
उबलयत्क बुद्धधर्मप्रति पूर्णरूपं विश्वास दइमखु । उकिं
थुजोगु विचिकित्सायात मदयेकाठ्वयेगु केवल छगू हे जक
उपाय दु- व खः ध्यानभावना । ध्यानभावना नं निथी
दु- समथ ध्यानभावना व विपश्यना ध्यानभावना । समथ
ध्यानभावना धयागु चित्त एकाग्र जुइकीगु ध्यानभावना

खः । धुगु ध्यानभावना मयायेकं विपश्यना ध्यानभावना
वृद्धि यानायंके फइमखु । हानं थुगु ध्यानभावनाय्
हे जक दृढ जुयाच्चवन धा॒सां नं जीवनया मू आज्जु गुबले॑
नं पूवनीमखु तर विपश्यना ध्यानभावना उजोगु ध्यान
भावना खः, गुगु ध्यानभावनां हे जक अनित्य, दुःख व
अनात्मयात खंके फइ, सांसारिक दुःखयात अन्त याये
फइ अले लोकोत्तर सुख प्राप्त याये फइ । उदाहरणया
निर्मित आनापानास्मृति ध्यानभावनायात छकः वाला
स्वये । थुगु ध्यानभावना यायेबलय् चायावइ कि॑ फुलय्
जुयाच्चवंगु प्वा॑ पलखं हे सुकय् जुयावनी । अथे हे सुकय्
जुइधुंका॑ हानं प्वा॑ फुलय् जुयावइ । थथे हानं दया-
वइगु अले॑हानं पलखं हे तुं मदयावनीगु स्वभाव चायावइ
अले तन्ते थुयावइ कि॑ थव हलिमय् दुगु फुकक भौतिक
बस्तुत अनित्य खः । अथे हे ध्यानभावना यायेबलय् लहाः
तुति स्याइगु, जैं स्याइगु आदि॑ नं जुयावइ गुकिया कारणं
झीसं थुयावइ कि॑ थथे अनित्यगु भौतिक बस्तुत फुककं
हे दुःख खः । झीत थुजोगु दुःख धयागु तसकं हे ययः ।
झीत ध्यानभावना यायेबलय् छुं नं मस्याक याउंक
सुखपूर्वक ध्यानभावना अभ्यास याये मास्तिवः तर थथे
धा॒सा गुबले॑ हे जुइमखु । शीरय् सुख यःसां नं प्राकृतिक
स्वभावकथं दुःख हे जक जुयाच्चवनी । थथे थःत यःगु
सुखया निर्ति अहपहय् याये मजप्रूगु जूया निर्ति ध्यान-
भावना यानाः झीगु भौतिक सम्पत्ति फुककं हे अनात्म
खः धकाः नं थ्वीकाकाये फइ ।

ध्यानभावना यायेबलय् झीके शील तसकं हे
परिशुद्ध जुइमाः । शीलं ध्यानभावनाय् धिसिलाःगु
लिधंसा वियाच्चवनी । शीलयात बांलाक पालन याइमखुह

योगी ध्यान वृद्धि याये फइमखु छायधाःसा प्राणीहिसा
याइह्य व्यक्तियाके द्वेष चित्तजक उत्पत्ति जुयाच्चवनी ।
अले खुया काइह्य व व्यभिचार याइह्य व्यक्तियाके राग-
चित्त जक उत्पत्ति जुयाच्चवनी । मखुगु खँ ह्लाइह्य
व्यक्तिया मनय् नं उत्तिकं हे खँ ह्लानाच्चवनी अथे हे
अय् लाः, श्वे आदि कायेयःग् पदार्थ सेवन याइह्य व्यक्ति
बेहोस् जुयाच्चवनी । उक्ति ध्यानभावना यायेगु बहुतय्
शीलयात तुतय् मजुइक पालन यायेगु तसकं हे आवश्यक
जू । विशेषतः भावना यायेगु बखतय् अष्टशील कायेगु
तसकं हे उचित जुइ छायधाःसा ह्लिच्छ नयाच्चनिह्य
मनू अलसी जुइ । अथे हे नाना प्रकारर्या गीत, संगीत व
नृत्यस जक भुलय् जुयाः तजाःगु, तःजिगु लासाय् शथन
याइह्य मनू विलासी जुइ ।

शील पालन यायेगु शक्तिकथं मनूतयत् बुद्धधर्मय्
६-गु चरित्रयापि मनूख्य विभाजन यानातःगु दु । राग-
चरित्र, द्वेषचरित्र, मोहचरित्र, शद्वाचरित्र, बुद्धिचरित्र
व वितर्कचरित्र । भावना यायेगु अवस्थाय् मनूतयसं
थःथःगु चरित्रअनुसार भावना यायेमाः । रागचरित्रया
व्यक्ति दश अशुभ व कायगतानुस्मृति भावना यायेमाः ।
द्वेषचरित्रया व्यक्ति चतुब्रह्मविहार अथवा मंत्री, करुणा,
मुदिता व उपेक्षा भावना यायेमाः । मोहचरित्रया व्यक्ति
आनापानास्मृति भावना यायेमाः । शद्वाचरित्र दुह्य
व्यक्ति खुगु स्मृति अर्थात् बुद्धानुस्मृति, धर्मनिस्मृति,
संघानुस्मृति, शीलानुस्मृति, त्यागानुस्मृति व वेदनानु-
स्मृति भावना यायेमाः । बुद्धिचरित्रया व्यक्ति मरणानु-
स्मृति व उपसमानुस्मृति भावना यायेमाः अथे हे वितर्क
चरित्र दुह्य व्यक्ति न आनापानास्मृतिस अभ्यास यायेमाः ।
अथे थःगु चरित्रअनुसार भावना याःसा हे जक राग,
द्वेष, मोह व पञ्चकामरस मन्त धाःसा हे जक अप्रमादी
जुइ । अप्रमादी जुइगु तसकं हे फलदायी खः । भगवान्
जुइ ।

बुद्धं नं अप्रमादी जुइगुयात “एको धस्मो दो फल”
अर्थात् अप्रमाद वर्तमान व धविष्य निग् इलय् नं फल
बी धका: धइविज्ञानातःगु दु । लुमके बहः जू- भगवान्
बुद्धया अन्तिम वर्तन खः, अप्रमादी जुयाः धर्मराम्पादन
या ।

ध्यानभावना यायेगु लि गुबले नं मनूतयगु उमेर-
यात पर्वाह याइमखु । मचा, ल्याय्ह, बुहावुहि
न्हाहासिनं नं ध्यानभावना यायेफु, यदि व धर्मरागी व
लगनशील जूसा गुलि ध्यानभावना यायेफत, उलि हे
पुण्य प्राप्त जुयाच्चवनी । एक सेकेण्ड जक शुद्ध जुइक
ध्यानभावना याःह्य व्यक्तिया एक सेकेण्डतक हे चित्त
परिशुद्ध जुयाच्चवनी । अले वयात उलिहे समयया फल नं
प्राप्त जुयाच्चवनी । तर ध्यानभावना यायेगु अवस्थाय्
विचाः यायेमाःगु खँ छु धाःसा थथे भावना यायेबलय्
कामसुखलिकानुयोग अर्थात् तसकं हे सुखपूर्वक चवनेगु व
अत्तकितमतानुयोग अर्थात् तसकं हे दुःखपूर्वक चवनेगु
बानियात चबुक हे त्वःतेगाः । भगवान् बुद्धं नं थुजोगु
बानित त्वःताः मध्यममार्ग लिनाविज्ञाःबलय् हे जक
शुद्धगु बुद्धत्व प्राप्त यानाविज्ञाःगु खः ।

झीसं स्थूगु हे खँ खः कि झीगु चित्त तसकं हे
चञ्चल जुइ । उक्ति ला पुलांवि मनूतयसं चित्तयात माकः
चित्त धका: नं धाइगु । झीसं न्यनातयागु दु कि झीगु
रूप छकः परिवर्तन जुइबलय् झीगु चित्त २७-कः परि-
वर्तन जुइधुंकी । झीसं खनानं चवंगु दु कि झीगु रूप
परिवर्तन जुइगु तसकं हे सूक्ष्म जू । उक्ति झीसं अनुमान
यायेफु कि झीगु चित्त परिवर्तन जुइगु गुलि जक सूक्ष्म
धका: । भगवान् बुद्धं द४,००० धर्मस्कन्ध केवल थुजोगु
हे सूक्ष्म-सूक्ष्मगु खँत श्वीकाबीत कनाविज्ञागु खः । थथे
सूक्ष्म-सूक्ष्मगु खँत श्वोकाः ध्यानभावना यायेगु केवल
समाधि प्राप्तिया तिति खः । समाधि नं निथीयागु दु-

लौकिक समाधि व लोकोत्तर समाधि । लौकिक समाधि शरीर व बचनयात शुद्ध याइसा लोकोत्तर समाधि मन्यात शुद्ध याइ । थथे क्लेश दुहाँ वइगु शरीर, बचन व मन स्वंगू द्वारं शुद्ध जुलकि झीगु फुकं क्लेशत क्षय जुइ अले झीपि सुगतिइ बनी । थथे स्वंगू द्वारं शुद्ध जूहू मन्याके जि, जिगु धयागु भावना हटय् जुवावनी । अले थःके पुण्य दुगु कारणं न्हागर्गु बखतय् सीमा:सां व तयार जुयेफइ ।

ध्यानभावना यायेगु धयागु चित्तयात एकाग्र यायेगु खः । उंकि ध्यानभावना धयागु उजोगु थासय् च्वनाः यायेमाः गन च्वनेबलय् सम्पूर्ण अभाव पूर्ति जुइ गथेकि गन लः, मि आदियागु झंझत दइमखु, गनदाजु-किजा आदि इष्टमित्रपिनिगु सेवा टहल याये माली लखु, गन यक्ष लाभ सत्कार धयागु दइमखु । अथेहे गन थः परिवार बाय् यक्ष शिष्यत दइमखु । थथे ध्यानभावना यायेत थाय् बांलाःगु मल्यल धाःसा लगनशील व परिश्रवी जुइ फइमखु । अले समाधि नं वृद्धि याये फैमखु । ध्यान-भावना यायेबलय् थथे यक्ष यक्ष खेतय् विचाः याये फत धा:सा हे जक झीत क्रमणः प्रथम ध्यान, द्वितीय ध्यान, तृतीय ध्यान व चतुर्थ ध्यान लाभ जुइ । प्रथम ध्यान धयागु वितर्क, विचार, प्रीति, सुख व एकाग्रता धयागु न्यागू ध्यान अंगं पूर्णगु ध्यान खः । अथेहे द्वितीय ध्यान धयागु प्रीति, सुख व एकाग्रता, तृतीय ध्यान धयागु सुख व एकाग्रता अथेहे चतुर्थ ध्यान धयागु उपेना व एकाग्रता ध्यान अंगं युक्तगु ध्यान खः । अले चतुर्थ ध्यान धुंकः तनतं सम्बोधिज्ञानतक प्राप्त जुइ । थथे ध्यानभावनां बुद्धधर्मया गुगु मू आज्जु खः, व तकं न पूर्ण यानाबी । उंकि ध्यानभावनाया महत्व बुद्धधर्मय् गुलि दु धकाः झीगु म्हुतुं वर्णन यानां साध्य हे मजू ।

थौंकह्ययागु युग वैज्ञानिक युग खः । थुगु युगय्

न्हागर्गु नं खँ ह्लायेत ह्लापां ठोस प्रमाणयार्णि वालास्वइ । ध्यानभावनां नं झीत बुद्ध कनाबिज्ञानातःगु धर्म धात्येहे स्तयगु खःला मखुला धकाः बांलाक प्रमाणित यानाबी । थथे ध्यानभावना यानाः शुद्धगु बुद्धधर्मप्रति दुगु शंका उपशंका हतय् याये फतधाःसा हे जक झीके बुद्धधर्मप्रति थद्वा वृद्धि जुयावइ । अले सुमार्गय् न्हाब्वां बनेफइ । बुद्धधर्म अध्ययन यायेबलय् प्रज्ञा व श्रद्धायात उलि हे मात्रां वृद्धि यानायंकेमाः । प्रज्ञा प्रशस्त मात्रां दया: श्रद्धा शिथिल जूसां नं जान वृद्धि यायेफइमखु । थौं-कह्यय् नेपालय् धर्म अध्ययन याये थंदुपि आपालं नेपाःमित केवल विहारय् बनाः प्रज्ञाजक वृद्धि यानाच्वनी तर ध्यानभावनाय् ह्यो हे जक मनूत उत्साहित जुयाच्वनी । थुकीया फलस्वल्प थौंकह्यय् नेपाःमितय् सं धर्म-प्रति विचिकिछाउ उत्पन्न यानाः अध्ययन यायेगु कुतः ह्यो यानाच्वंगु दु । श्व सकल नेपाःमितय् गु निर्ति तसकं हे दुःखयागु विषय खः तर न्हागर्गु हे जूसां भगवान् बुद्ध प्रतिपादन यानाबिज्ञायाःगु धर्म सदां सत्य हे जुयाच्वनी । सदां दुःखया नाशक अले सुखया कारक हे जुयाच्वनी । उंकि ला महात् वैज्ञानिक अत्वर्ट आइन्स्टाइनं ध्यातःगु, कि “श्व युग्यात ल्वःगु छुं धर्म दुसा व खः बुद्धधर्म ।” नापनापं ध्यानभावनाया स्थान नं बुद्धधर्मय् उकथं हे दयाच्वनी, गुकथं बुद्धधर्सवा स्थान झीगु जीवनय् दयाच्वंगु दु ।

थःहे थःह्य नाथ खः, थः बाहेक मेपि नाथ सु दु ? थःत थःम्हं दमन या:ह्यसित दुर्लभह्य नाथ प्राप्त रथी ।

धम्मपद, अत्तावग्गो—॥४॥

थेरवाद शुद्धगु बुद्धशासनय् भिक्षुणीशासन मदयावने धुंकल

— अनिरुद्ध महास्थाविर

तथागत सम्यक्सम्बुद्ध भगवानं थः थुगु लोकय्
महापरिनिर्वाण जुयामविज्याः निवलय् हे मिसात्यत बुद्ध
शासनय् प्रवजित यानामविज्यायेगु इच्छा यानाविज्याः गु
खः। वसपोल जन्म जुयाविज्यानाः न्हयन्हु जक दुबलय् हे
माता महामायादेवी स्वर्गवास जुयाविज्यात। अले
वसपोलया चमाजु मां (= चिरिमां) प्रजापति गौतमि
थः गु दुरु त्वंकाः सिद्धार्थकुमारवात पालन पोषण यानाः
ड्वलंकाविज्यात। अज्याहा थःत अत्यन्त महान् गु उप-
कार यानातः ह्य मातानं भिक्षुणी ज्वीत स्वकोतक विन्ति
यात नं अनुमति वियामविज्यासे, आज्ञा जुयाविज्यात—
“हे गौतमी माता! आम जिगु बुद्धशासनय् भिक्षुणी
प्रवजित ज्वीगु इच्छा छता यायेमते छायधाः सा
जिगु बुद्धशासनय् मिसात द्वाहाँ बल धा: सा न्यादो दं
तत्वक तिक्य ज्वीगु बुद्धशासन न्यासः दं हे नं तिक्य ज्वीगु
सम्भावना मखना। उकिया निर्मित आन भिक्षुणी ज्वीगु
इच्छा छता यायेमते।” धकाः आज्ञा जुयाविज्याः गु खं
धर्मपद अर्थकथा ग्रन्थय् स्पष्टरूपं उल्लेख जुयाच्चंगु दु।
लिपा प्रजापती गौतमीया मन सन्तोष मजू। अले थः थम्हुं
हे थः गु केश मुण्डन याकेवियाः ह्यासुगु वस्त्रं पुनाः कपिल-
वस्तुं निसे श्रावस्ती अंक न्यासि हे विज्यानाः बाचा-
इलय् जेतवन विहारया ध्वाखाय् थंकाः ध्वाखा मचाः गुर्लि
अनहे ध्वाखाया क्वसं भोमुनाः च्चनाविज्यात। सुथ
ह्यापां द्यः त्वी-त्वी धायेवं आनन्द स्थविरं ध्वाखा चायेकः
विज्याः बलय् न्हाः ने मनूया ग्वारा छरवारा खंबलय् थारा
न्हुयाविज्यात। लिपा सोबलय् महारानी प्रजापति गौतमी
जुयाच्चन। आनन्द स्थविर सकल प्राणिपिनि उपरम्

अत्यन्त दया-करुणा-अनुकम्पा दुहा जूगुलि वसपोल स्वको
तत्क तथागतयाके विन्तियानाः भिक्षुणीशासन दयावः गु
खः। आनन्द स्थविरं ह्यापा तथागतयात सेवायायेगु
पदवि काये न्ह्यः हे न्यागु वर पवंगु मध्यय छगु वर
आनन्द स्थविरं स्वकोतक तथागतयाके आग्रह- विन्ति
यात धाः सा तथागतया इच्छाविपरीत जूसां तवि तथा-
गतं स्वीकार यानाकयाविज्यायेमाः। अहे आनन्द स्थविरं
तथागतयाके ह्यापांतुं हे फोनाकयातः गु वरया प्रतापं
जक थेरवाद बुद्धशासनय् भिक्षुणीशासन दयावः गु खः।
भगवान् बुद्धं ह्यापा गथे आज्ञा जुयाविज्याः गु खः, अथे
हे थेरवाद बुद्धशासन स्वसः दैत्या भिवय हे भिक्षुणी
शासन लोप जुयावने धुंकल। लोप जुयावने धुंकूगु
भिक्षुणीशासन थेरवाद शुद्धगु बुद्धशासनय् हारनं छकः
हयेत अनागतय बुद्ध जुयाविज्याइहा मैवेय बोधिसत्त्व
बुद्ध जुयाविज्याये मानि। अलेतिनि शुद्ध बुद्ध जुयाच्चंगु
थेरवाद बुद्धशासनय् भिक्षुणीशासन अवश्य नं दयावद्गु
पका नं खः। वयां ह्यापा थेरवाद बुद्धशासने हानं छको
भिक्षुणीशासन दयावै धंगु जिला आशा मथाना,
महायान बुद्धशासनय् भिक्षुणीशासन दयेकु। उकियात
जि विरोध मयाना। यदि थेरवादशासनय् अनगारिका
(= शीलवत्तो) जुयाच्चंपि महिलावर्गंपि अनगारिकात्व
तोताः महायान बुद्धशासनय् वनाः भिक्षुणीचर्या कावने
इच्छा दुष्पि अनगारिका शीलवतीपि वनेत स्वतन्त्र दु तर
महायान भिक्षुणीपिसं तियाच्चंगु वसतं हे तियाः भिक्षुणो
जूवने फुसा वेश जू। उकी जितः छुं आपत्ति मदु।

(कथहैं)

आनन्दभूमि

श्री बृद्ध पूजा गतिविधि

बुद्धपूजा

२०५४ मंसीर २६, काठमाडौं-

आनन्दकुटीविहारमा प्रत्येक महिनाको पूर्णिमाका दिन संचालन हुँदै आएको बुद्धपूजा, धर्मदेशना कार्यक्रम धान्यपूणिमाका दिन पनि सम्पन्न भयो । संघ-उपनायक मिश्रु अनिरुद्ध महास्थविरद्वारा शुरु गराइएको उक्त बुद्धपूजा पश्चात् बहासमक्ष शील प्रार्थना गर्नुका साथै मिश्रु अश्वघोष महास्थविरद्वारा धर्मदेशनाको सन्दर्भमा- भगवान्बुद्धको धर्ममा धर्म अस्यासको महत्वबाटे चर्चा गर्दै- धर्म गर्नको निमित्त श्रद्धा हुनुपर्छ भनी आलोक राक्षसको सन्दर्भलाई उदाहरणको रूपमा प्रस्तुत गर्नुभयो । सो बेला पुण्यातुमोदन पनि भएको थियो ।

नेत्रदान कार्यक्रम

२०५४ मार्च २०, काठमाडौं-

श्री बाल्कोट विनायक भजन खल: टेङ्गलबाट आयोजना गरेको नेत्रदान कार्यक्रममा नेत्रदान गर्न दाताहरू- सर्वश्री १) रामेश्वरप्रसाद श्रेष्ठ, टेङ्गल, २) श्रीमती भूवलेश्वरी श्रेष्ठ, टेङ्गल, ३) ज्ञानेन्द्रमोहन श्रेष्ठ, टेङ्गल, ४) कृष्णनारायण श्रेष्ठ नयाँबजार, ५) श्रीमती केदारदेवी श्रेष्ठ, नयाँबजार, ६) सुमनकुमार श्रेष्ठ, नघल, ७) नयन गिरी, टेङ्गल वडा नं. ५, ८) श्रीमती रूपशोभा बनिया, नरदेवी, ९) श्रीमती मोती-हिरा कंसकार, केलटोल, १०) सुधी इरीना कंसकार, भुख्लखेल, ११) श्रीमती निमला कंसकार, भुख्लखेल, १२) प्रचन्द्रमान बनीया, नरदेवी, १३) प्रज्वलमान

बनीया, नरदेवी, १४) रामशरण श्रेष्ठ, प्याफल, १५) राजनक्षेत्र ताम्राकार, टेङ्गल, १६) श्रीमती बीणा शाक्य, टेङ्गल, १७) श्रीमती दयालक्ष्मी शाक्य, टेङ्गल, १८) सरोजकुमार श्रेष्ठ, टेङ्गल रक्तकाली, १९) कमला बज्जाचार्य, वसन्तपुर, २०) श्रीमती मिनौला शाक्य, मरुबही, २१) श्रीमती शमिला श्रेष्ठ, केलटोल, २२) महेशरत्न स्थापित, मखन, २३) श्रीमती सरस्वती स्थापित, मखन, २४) श्रीमती मीना महर्जन, टेङ्गल, २५) उद्धराज शिलाकार, कुमुखियालाक्षी, २६) शंकरमान तण्डुकार, भुख्लखेल, २७) धनबहादुर तिमिला, २८) चन्द्रमान महर्जन, टेङ्गल, २९) दिलिपराज बैद्य, टेङ्गल ३०) हिमाल श्रेष्ठ, टेङ्गल, ३१) विनोई ताम्राकार, मरु खोकेब, ३२) शिवकण्ठ श्रेष्ठ, टेङ्गल, ३३) कुलबहादुर महर्जन, टेङ्गल, ३४) बाबुराजा प्रजापति, टेङ्गल ३५) लक्ष्मण गमाल, नयाँबजार, ३६) गोविन्दबहादुर श्रेष्ठ, टेङ्गल, ३७) अमिरबहादुर श्रेष्ठ, टेङ्गल, ३८) राजबहादुर श्रेष्ठ, स्वयम्भू, ३९) श्रीमती शारदादेवी श्रेष्ठ, स्वयम्भू किण्डोल, ४०) श्रीमती सरीता श्रेष्ठ, नयाँबजार, ४१) श्रीमती रेबा शर्मा, भुख्लखेल हुनुपर्छ ।

भगवान् बुद्धले देशना गर्नुमएको धर्म अनुरूप दानपारमिताको आदर्शानुरूप दानमा संलग्न हुनुमही नेत्रदान दिइएको यस कार्यक्रममा प्रमुख अतिथिबाट आँखा बैद्यका प्रबन्धकलाई इच्छापत्र हस्तान्तरण गरी उक्त नेत्रदान कार्य समाप्त गरिएको थियो ।

छैठों राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन सम्पन्न

२०५४ पौष २१, कैलाली—

यहाँको लोकचक्रविहारको प्राज्ञणमा धर्मोदय सभाको छैठों राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन ज्ञानमाला भजनखल: स्वयम्भूबाट ज्ञानमाला भजन गरी शुरु गरिएको उक्त कार्यक्रममा भिक्षु कौण्डिण्यद्वारा बुद्धपूजा तथा धर्मदेशना भएको थियो ।

लोकचक्रविहारबाट बाजागाजा, साँस्कृतिक ज्ञानीका साथै भिक्षुगण, लामा गुरुहरू एवं वज्राचार्य गुरुहरूका साथै हात्तीमा बुद्धमूर्ति, बीचमा विशेष सजाइएको गाडामा पनि बुद्धमूर्ति एवं अर्को हात्तीमा भगवान् शाक्यमुनि बुद्धको अस्थिधातु राखी शान्तिपद्यात्रा गरिएको थियो ।

सम्माननीय प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाको प्रमुख आतिथ्यमा बौद्ध झण्डोत्तोलन, बौद्धिकीय प्रज्ञवलन एवं जेष्ठ नागरिकहरू महिला तथा पुरुषहरूलाई सम्मानार्थ दोसल्ला ओढाउनुका साथै उपहार प्रदान गरिएको उक्त अवसरमा बौद्धग्रन्थ ‘मञ्जिसमनिकाय’का अनुवादक बुण्डबहादुर वज्राचार्यलाई ‘धर्मोदय धर्म’ पुरस्कार प्रदान गरिएको थियो । सो बेला सम्बोधन गर्दै प्रधानमन्त्री थापाले ‘बाह्यताको स्थितिमान्दा शील-समाधिप्रज्ञाको आधारमा रहेको बुद्धर्थमलाई पञ्चशीलको माध्यमद्वारा पालना गरी हामी इमान्दार होअौ’ भन्दै नावातामेको हत्याको निन्दागर्नुका साथै यस धृणितकार्यको छानविन भैरहेको जानकारी दिनुभयो ।

प्रा. भिक्षु सुदर्शन महास्थविरले बुद्धप्रार्थना एवं शील ग्रहण गराउनुभएको उक्त कार्यक्रममा लामागुरु छेचुकुस्योबाट प्रार्थना तथा वज्राचार्य गुरु पं. बद्रीरत्न वज्राचार्यबाट स्वस्तिवाचन पाठ गर्नुभएको थियो । यस्तै स्कूलका छात्रछात्राहरूबाट स्वागतगान प्रस्तुत

गरिएको उक्त कार्यक्रममा प्रमुख अतिथि लगायत अन्य आमन्त्रित विशिष्ट व्यक्तिहरूलाई धर्मोदयसभाका केन्द्रीय कोषाध्यक्ष लक्ष्मीदास मानन्दधरले बायच प्रदान गर्नुभएको थियो ।

सभामा श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट पठाइबक्सेको शुभकामना सन्देश धर्मोदयसभाका उपाध्यक्ष लोकदर्शन वज्राचार्यले पढेर सुनाउनुभएको थियो भने युवा तथा खेलकूद मन्त्री शरदसिंह भण्डारीले ‘१ अरब जनताले सान्दै आएको विश्वको महान् धर्म बुद्धधर्म हो, लुम्बिनी विश्व सम्पदामा राखेको छ, यसको संज्ञनास्वरूप प्रत्येक वर्ष विश्वसम्पदामा राखेको दिवस मात्रे कुरा व्यक्त गर्नुहुँदै—२१ अग्रे शताब्दीमा पनि बुद्धधर्म उत्किंक समय सापेक्ष भएको कुरा बताउनुभयो ।

धर्मोदयसभा धनगढी, कैलाली शाखाका अध्यक्ष प्रेमलाल तुलाधर विरासी भएको कारणले वहाँको वक्तव्य कमानसिंह गुरुडले पढेर सुनाउनुभएको सो बेला धर्मोदय सभाका महासचिव डा. त्रिरत्नमान तुलाधरले प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । साथै सम्मेलन तथारी समितिका अध्यक्ष प्रयागराज जोशी, तथा सांसद् कैयाँ चौधरीले मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

धर्मोदयसभा केन्द्रीय सदस्य एवं निर्माण समितिका सचिव पदार्थोतिले ‘लुम्बिनीमा नेपाली बौद्धविहार निर्माण’को विषयमा आपनो मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुहुँदै सबै नेपालीले यस अभियानमा सहयोग दिनुहन अनुरोध गर्नुभयो । मन्त्रव्यको क्रममा— थाइलैण्ड एवं श्रीलंकाका महायहिम राजदूतहरूले आ-आपना मन्त्रव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो भने सांसद महेश्वर पाठकले धन्यवादज्ञापन गर्नुभएको यस सम्मेलनमा धर्मोदयसभाका अध्यक्ष लामा गुरु ठुङ्गरम ग्यालट्रुल रिम्पोछे शेपले सभापतिको आसनबाट बुद्धर्थमा कुनै किसिमको भेदभाव छैन, धर्म

युद्ध गरेर मात्रे हैन, अष्टोलियामा ४० प्रतिशतले बुद्ध-धर्म बढिरहेछ, विश्वभरि नै यही स्थिति छ । आजको येरवाद, महायान र वज्रयान त्यसैको उपज हो । सत्य-लाई बुद्धन कडा परिश्रम गर्नुपर्छ, हामीले आत्मा हैन अनात्म साक्षुपर्छ र अरुको कल्याण गर्ने कार्य गर्नुपर्छ' भन्नुभयो । यस सभाको संचालन नरबहादुर गुहडले गर्नु-भएको थियो ।

सोही दिनको गोष्ठीको प्रथम सेसनमा 'प्राचीन कर्णाली क्षेत्रमा बौद्ध संस्कृति' नामक कार्यपत्र भिक्षु सुदर्शन महास्थविर एवं डा. केशवमान शाक्यबाट संयुक्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको थियो । सो गोष्ठी वरिष्ठ अधिवक्ता सर्वज्ञरत्न तुलाधरको सभापतित्वमा भएको थियो । सम्मेलनको दोस्रो दिन— लामागुरुहरूबाट वांगपूजा भई सम्पन्न उक्त दिन दोस्रो सेसनको रूपमा— धर्मोदयसभाया केन्द्रीयसमितिको उपाध्यक्ष ओम्कारप्रसाद गौचनको सभापतित्वमा धर्मोदयसभाका शाखाहरूबाट प्रतिवेदन-हरू प्रस्तुत गरी त्यसमा छलफल गरियो भने सहभागी सदस्यहरू विभिन्न चार समूहमा विभाजित भई समूहगत छलफल गरियो । यस्तै चौथो सेसन जीतबहादुर मान-न्धरको सभापतित्वमा सम्पन्न भयो र कार्यपक्षमा छलफल भएका कुराहरू एवं समूहगत छलफलमा प्रस्तुत विचारहरूको संकलन गरी सामूहिक रिपोर्ट प्रस्तुत भयो ।

सम्मेलनको तेस्रो दिन विहान लोकचकविहारमा वज्राचार्य गुरुहरूबाट वज्रयान पूजा (सत्त्वपूजा) सम्पन्न भयो भने स्वास्थ्य तालिमकेन्द्रमा धर्मोदयसभाका केन्द्रीय उपाध्यक्ष लोकदर्शन वज्राचार्यको सभापतित्वमा छैठौं राष्ट्रिय सम्मेलनको कार्यपत्र तथा घोषणापत्रमाथिको अन्तिम छलफल भै अन्तिम तैयारीको कार्यक्रम सम्पन्न भयो । दिनको बुझ बजे प्रमुख प्रतिपक्षदलका नेता रम्मान-

नीय मनमोहन अधिकारीको प्रमुख आतिथ्यमा प्रयागराज जोशीको सभापतित्वमा सम्पन्न भएको समापन समारोह-मा धर्मोदयसभाका ५ क्षेत्रीय शाखाहरूबाट मन्तव्य प्रस्तुत गर्ने क्रममा— पूर्वाञ्चल क्षेत्र धरानबाट मेजर खडगबहादुर मोक्तान, मध्यमाञ्चलबाट इन्द्रराज शाक्य (भक्तपुर), पश्चिमाञ्चलबाट चिनियालाल वज्राचार्य (पाल्पा), मध्यपश्चिमाञ्चलबाट बमकुमारी बढामगर (रोल्पा) तथा सुदूर पश्चिमाञ्चलबाट लक्ष्मण तुलाचन (तरुण) बाट आ—ग्राफना मन्तव्य प्रकट गरिएको यस कार्यक्रममा डा. त्रिरत्नमान तुलाधरले आगामी २०५६ सालमा हुने सार्वो राष्ट्रिय सम्मेलन विभिन्न दृष्टिकोण-बाट हेरी समसामयिक महत्वलाई मध्यनजर राखी लुम्बिनीमा गरिने ठहर गरेको कुरा घोषणा गर्नुभयो । सम्मेलनको उपलब्धिबाटे धर्मोदयसभा केन्द्रीय समितिका सचिव बुद्धरत्न वज्राचार्यले आफ्नो मन्तव्य प्रकट गर्नु-भएको सो बेला डा. केशवमान शाक्यले घोषणापत्र प्रस्तुत गरी पारित गर्नुभयो । यसको साथै धर्मोदयसभा, केन्द्रीय समितिका कोषाध्यक्ष लक्ष्मीदास मानन्धरले आर्थिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभएको यस सभामा सांसद सुनील भण्डरीले आफ्नो मन्तव्य प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

सो बेला धर्मोदयसभाको छैठौं राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनमा विशेष योगदान गर्नुहुने संस्था तथा व्यक्ति हरूलाई प्रमुख अतिथि पूर्व प्रधानमन्त्री एवं प्रमुख प्रतिपक्षदलका नेता मनमोहन अधिकारीले प्रशंसा—पत्र प्रदान गर्दै भन्नुभयो— “बुद्धले उसबेलाको अवस्थाको विरोध गर्नुभएको छ । बुद्धधर्मसंघले एक आपसमा हातेमालो गरी हिँड्ने सिकाउँछन् । संगठनात्मक कार्यमा बुद्धलाई सबमन्दा ठूलो संगठनकर्ताको रूपमा लिइन्छ । बुद्धले विश्वलाई भिन्नै किसिमको चिन्तन दिनुभएको छ । आफ्नो मुक्ति आफ्ले गर्न सकिन्छ अरुले हैन भन्ने कुरा

दिनुभई रुदीवादी परम्पराको विरोध गर्नुभएको छ ।

साथै लुम्बिनी अवहेलित छ, थो ५ खो सरकारको दबावबाट मुक्त एक स्वतन्त्र संस्था बनाई लुम्बिनीको विकास गर्नुपर्छ नव भने लुम्बिनीलाई पनि राजनीति गर्ने बाटो बताइन्छ । जसरी हिन्दूधर्ममा थो ५ को सरकारको कोषबाट खुच दुन्छ त्यतरी ने बुद्धधर्मको क्षेत्रमा पनि हुनुपर्ने घ्यवस्था गर्नुपर्छ ” भन्नुहुँदे सम्मेलनका मुख्य अगुवा हुनुभएका प्रेमलाल तुलाधरको सुस्वास्थ्यको कामन गर्नुभयो । सो बेला कैलाली शाखा, धर्मोदयसभालाई बोधिदीप उपहार प्रदान गर्नुभयो ।

धर्मोदयसभा, केन्द्रीय समितिका सदस्य इन्ड्रबहादुर गुहडबाट धन्यवाद ज्ञापन गरिएको उक्त कार्यक्रमका सभापति प्रयाताराज जोशीबाट आपनो मन्तव्यको साथै सभा विसर्जन गर्नुभयो भने अन्तमा प्रेमलाल तुलाधरको आवासमा प्रमुख अतिथि मन्त्रीहरू अधिकारी जानुभई बिरामी भई ओछाचानमा परिहरनुभएका प्रेमलाल तुलाधरको सम्मानार्थ दोसल्ला ओढाउनुका साथै प्रशंसापत्र प्रदान गर्नुभएको थियो । यस कार्यक्रमको संचालन चन्द्रमान शाक्यले गर्नुभएको थियो । सो सम्मेलनको अवधिमा बुद्धको अस्थिधातु पनि प्रदर्शन गरिएको थियो ।

गुम्बा नामकरण

२०५४ पौष २२, नेपालगंज-

धर्मोदयसभाका धर्मनिःशासक लामा गुरु छेचुकुर्स्यो लामाबाट आज नेपालगंजमा नवनिर्मित बौद्ध गुम्बाको एक समारोहबीच विधिवत् ‘देकी छ चोलिड’ नामकरण गर्नुभयो ।

सो लमारोहमा प्रवचन गर्नुहुँदे लामा गुरुले ‘धर्मकार्यमा लाग्नु गाहो छ तर पनि आफूलाई आफैले

चिन्दे धर्मसम्मान लाग्नुपर्छ, आत्मालोचना गर्दै, आफलाई सच्चरिववान् बनाएर अगाडि बढनपर्ने कुरा बताउनुभयो ।

भू. पू. एस. पी. तथा गुम्बा निर्बाणका सदस्य श्यामकुमार तामाङ र गुम्बार्सि गुहडले विहार निर्माणसम्बन्धी ओ—आपना मन्तव्य प्रकट गरिएको सो बेला धर्मोदयसभा केन्द्रीय समितिका उपाध्यक्ष ओमकारप्रसाद गौचनले ‘मानिसले रात्रो काम गर्दै अनी लाग्नु मात्र पर्छ त्यो पूरा हुँदोहेरेछ, आज यस गुम्बाको नामाकरणले मूर्तरूप लिनेछ । बुद्ध धर्मविलम्बी लाखाँको संख्यामा छन् । तिनीहरूलाई घचघचयाउनु मात्र पर्दछ, बौद्ध बौद्ध ने भैदिउ, अर्को धर्ममा नलागी । लामेकाहरूलाई पनि फर्काउने कार्य गर्ने’ भन्नुभयो ।

विहार निर्बाण समिति ‘बुद्ध-धर्म-संघ’का अध्यय श्रीमती किन्जी देवपलि धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको थियो ।
(नेपालभाषा)

सफू विमोचन

१११८ थिलाश्व १४, यल—

थनया रस्नाकर महाविहार, हखबहालय बुद्ध बचन विपिटकया निगूँ निकाय ‘मजिजनिकाय’ या पितडवज्या त्रि. वि. या भाइसचान्सनर डा. कमलकुर्ण जोशीपालें मजिजनिकायया चित्र अङ्गुतंग पौभा: उलायानादिसे वि. वि. वि. बुद्धधर्मसम्बन्धी स्टडिज सेप्टर चायेकेगु खेय विवाः जुधाच्वंगु खेय प्वंकादिल ।

प्रकाशक परिवारपालें पवित्रबहादुर बज्राचार्य लसकुस ख्वचु बिसे— शील, समाधि व प्रजाया सिवुसेच्वंनु किचः दुगु थुगु प्रन्थय १५२ सूत्र दु, बौद्ध इतिहासय स्वर्ण आखलं छायेपेगु सरह जूगु खेय कनाबिज्यात ।